

**СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ**

Факультет гуманітарних наук, педагогіки та психології

Кафедра української філології та журналістики

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

освітньо-кваліфікаційного рівня МАГІСТР

напряму підготовки **03 Гуманітарні науки**

спеціальності **035 «Філологія»**

спеціалізація **035.01 «Філологія (Українська мова та література)»**

на тему: **МЕТОДИКА ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ
КООПЕРАТИВНОГО НАВЧАННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В
ЗАКЛАДАХ НОВОГО ТИПУ**

Виконав: студент групи УМЛ-17-зм _____
Руденко О.А.

_____
(прізвище, та ініціали) (підпис)
Керівник :Бондаренко Г.П. _____
(прізвище та ініціали) (підпис)

Завідувач кафедри: Бондаренко Г.П. _____
(прізвище та ініціали) (підпис)

Рецензент: Бондаренко Г.П. _____
(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАСАД ТЕХНОЛОГІЙ КООПЕРАТИВНОГО НАВЧАННЯ	8
1.1. Поняття про педагогічну технологію, її сутність.....	8
1.2. Специфіка інтерактивного навчання. Класифікація технологій кооперативного навчання.....	14
1.3. Дидактичні засади кооперативної форми організації діяльності учнів на уроці.....	25
РОЗДІЛ II. МЕТОДИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ КООПЕРАТИВНОГО НАВЧАННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЗАКЛАДАХ НОВОГО ТИПУ	42
2.1. Кооперативно-групова робота на уроках української мови в закладах нового типу як ефективний засіб стимулювання пізнавальної активності учнів.....	42
2.2. Кооперативне навчання в системі розвитку комунікативних умінь школярів.....	57
ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	69
ДОДАТКИ	71

ВСТУП

Актуальність дослідження. Демократичні перетворення в країні, надання українській мові статусу державної, поява навчальних закладів нового типу вимагають нестандартних підходів до навчання української мови (рідної й державної). Загальноновизнано, що економіка нашої держави, її соціально-культурний і духовний розвиток значною мірою залежать від розвитку сьогоденних учнів – майбутніх фахівців. Метою шкільної освіти є соціальна зрілість випускника як найважливіший критерій розвитку особистості й збереження індивідуальності. Школа повинна надати учневі можливість самореалізуватися в продуктивній діяльності, навчитися реалізувати свої задуми. На цьому наголошують Програми для шкіл (класів) із поглибленим вивченням української мови, ліцеїв та гімназій гуманітарного профілю [13] та Концепції мовної освіти 12-річної школи [8].

Одним із пріоритетних завдань освіти в Україні на сучасному етапі є відродження інтелектуального потенціалу її нації. Тому зусилля педагогів спрямовані перш за все на формування й розвиток творчої особистості, важливими рисами якої є самостійність в інтелектуально-творчій діяльності, здатність до самоорганізації, саморозвитку, самовиховання [3, 58]. Такої думки дотримуються дидактики, які займаються проблемами впровадження інноваційних технологій у навчальний процес (Д.Богоявленська, В.Паламарчук, В.Барко, І.Волощук, О.Любарська, В.Моляко, С.Рудаківська та ін.).

В основу сучасного навчального процесу покладено співробітництво й продуктивне спілкування учнів, спрямоване на спільне розв'язання проблем, формування здібностей виділяти важливе, ставити пізнавальні цілі, планувати діяльність, критично міркувати, бути відповідальними в досягненні результатів. Значна увага приділяється формуванню загальнонавчальних умінь і навичок, найвищим рівнем розвитку яких є творчі вміння, що передбачають володіння стратегічними методами пізнання – моделювання, системно-структурний аналіз, прогнозування, асоціації, аналогії тощо. Результатом навчання має стати не засвоєння знань, умінь і навичок, а формування основних компетентностей, які забезпечують успіх практичної діяльності. У зв'язку з цим усе більшої

актуальності набувають інтерактивні технології, які адаптують навчання до умов реального життя.

З огляду на це сучасні психолого-педагогічні дослідження активно спрямовуються на вивчення інтерактивних технологій навчання. Серед них доробки вчених і вчителів-практиків: Л. Скрипник, О. Дженджеро, Л. Верзацької, Л. Кратасюк, Т. Макєєвої, Г. Дегтярьової, Є. Романюк, В. Аристова та ін. У працях цих та багатьох інших авторів описуються новітні методи й прийоми, способи активізації пізнавальної діяльності. Особлива увага приділяється кооперативним технологіям навчання, метою яких є розкриття ролі шкільних предметів для розуміння специфіки освіти, інтеграція предметів в актуальні знання, необхідні для ефективної трудової діяльності, формування настанови на ефективну працю й успішну кар'єру, здійснення діагностичної функції, визначення динаміки її розвитку, зокрема функціональної грамотності, інтелектуальної й вольової підготовленості.

На жаль, в зазначених роботах розглядаються лише загальні теоретичні положення кооперативного навчання, умови ефективності його застосування, методичних розробок опрацювання конкретних тем з мови практично не зроблено.

Отже, проблема застосування кооперативних технологій на уроках української мови в закладах нового типу (ліцеях, гімназіях) залишається актуальною і водночас мало розробленою. Проте поява шкіл з профільним навчанням або закладів нового типу зумовлена новим соціальним замовленням: виховання громадянина, якому притаманна висока культура, широка ерудиція, загальна самоосвітність. Це викликало потребу перегляду теорії й практики навчання мови, яка неможлива без удосконалення традиційних підходів та запровадження нових технологій навчання. Саме в закладах нового типу створені найкращі умови для застосування кооперативних технологій навчання. Це й зумовило вибір теми нашої дипломної роботи – «Методика застосування технологій кооперативного навчання на уроках української мови в закладах нового типу».

Об'єктом дослідження є технології кооперативного навчання як засіб активізації пізнавальної активності учнів.

Предметом дослідження – методика застосування технологій кооперативного навчання на уроках української мови в закладах нового типу.

Мета дослідження полягає в розробленні науково обґрунтованої методики застосування технологій кооперативного навчання на уроках української мови в закладах нового типу.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

- проаналізувати стан розробленості проблеми застосування технологій кооперативного навчання в психологічній, психолінгвістичній, лінгводидактичній та дидактичній літературі;
- на основі аналізу наукової літератури з'ясувати умови ефективного застосування технологій кооперативного навчання у процесі вивчення мови; визначити принципи відбору й структурування навчального матеріалу з української мови для організації кооперативного навчання;
- розробити дидактичне забезпечення для уроків української мови із застосуванням технологій кооперативного навчання.

Для розв'язання поставлених завдань використано комплекс **методів дослідження**:

- теоретичні: вивчення й аналіз лінгвістичної, психолого-педагогічної і навчально-методичної літератури з проблеми дослідження з метою відбору та систематизації теоретичного матеріалу; вивчення концепцій і теорій кооперативного навчання;
- емпіричні: моделювання вивчення шкільного курсу української мови із застосуванням технологій кооперативного навчання.

Методологічною основою дослідження стали філософські теорії про мову як засіб спілкування, пізнання й відображення дійсності; праці психологів і педагогів про мову, мовлення, мовленнєву діяльність; роботи з інтерактивних технологій навчання, методів і прийомів активізації пізнавальної діяльності учнів; ідеї національного, духовного відродження українського народу, провідної ролі української мови у формуванні мовної особистості, відображені

в навчальних програмах з української мови для закладів нового типу [13] та концепціях мовної освіти [8].

Теоретичною основою є дослідження принципів, методів і прийомів організації навчально-виховного процесу в закладах нового типу (О.Біляєв, Т.Донченко, В.Іваненко, С.Караман, Г.Онкович, Л.Паламар, К.Плиско, Л.Рожило та ін.); дидактичні праці з питань інтерактивних педагогічних технологій (Т.Льїна, М. Кларін, Б.Ліхачова, А.Савченко, Т. Селевко та ін.); психолінгвістичні концепції розвивального навчання (Л. Виготський, О. Леонт'єв, М.Жинкін, С.Рубінштейн та ін.); теорії комунікативно-діяльнісного підходу до навчання мови (О. Беляєв, М. Вашуленко, Л. Вознюк, Н.Гавриш, Т.Донченко, М.Пентилюк та ін.).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

- розроблено методіку застосування кооперативних технологій навчання на уроках української мови в закладах нового типу;
- уточнено структуру, види, умови ефективності реалізації кооперативних технологій у практиці навчання;
- набуло подальшого розвитку дослідження методів і прийомів стимулювання групової діяльності учнів на уроках української мови.

Практичне значення роботи полягає в розробці системи уроків із застосуванням елементів кооперативного навчання; розробки системи вправ, спрямованих на розвиток умінь учнів працювати в малих групах.

Структура дипломної роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи – 74 сторінки. Основний зміст викладено на 63 сторінках. Список використаних джерел містить 28 найменувань.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАСАД ТЕХНОЛОГІЙ КООПЕРАТИВНОГО НАВЧАННЯ

1.1. Поняття про педагогічну технологію, її сутність

Вивчення літературних джерел показало, що поняття "педагогічна технологія" стало широко вживатися в педагогічній літературі й шкільній практиці України починаючи з 90-х років ХХ століття [9, 20].

Поряд із цим поняттям у сучасних психолого-педагогічних публікаціях зустрічаються й такі словосполучення, як "освітня технологія", "технологія навчання", "технологія виховання", "технологія розвитку особистості", "технологія педагогічної взаємодії" та інші. Спробуємо дати визначення цих понять, виділити їх специфічні особливості [9, 21].

Основою названих понять є поняття "**технологія**". Термін "технологія" походить від грецького *techne* – мистецтво, майстерність, і *logos* – наука, вчення. Тобто, "технологія" (дослівно) – це наука про майстерність, мистецтво здійснювати виробничий процес. В енциклопедичному словнику знаходимо, що "технологія – це сукупність методів обробки, виготовлення, зміна стану, властивостей, яка здійснюється в процесі виробництва продукції" [21, 21]. Технологічний процес завжди передбачає певну послідовність операцій із використанням необхідних засобів (матеріалів, інструментів) і умов.

Пізніше зміст цього поняття значно розширився і став вживатися як в інших сферах життя суспільства, так, і у сфері обробки інформації – "інформаційна технологія", у фізіології – "технологія біосистем".

У 20-х роках у Росії термін "освітня технологія" вперше використовується у педології, в наукових працях з рефлексології (І.Павлов, З.Бехтерев, С.Шацький). У 30-х роках широко використовується термін "педагогічна техніка" (як сукупність прийомів і засобів, спрямованих на чітку і ефективну організацію навчальних занять – А.Макаренко) [3, 34].

У зарубіжній педагогічній літературі спочатку з'являється термін "технологія в освіті" наприкінці 40-х років ХХ століття у США (Ф.Персіваль, Г.Еліігтон). Цей термін став вживатися у зв'язку із запровадженням у навчальних закладах технічних засобів запису й відтворення звуку та проєкції зображення. У сучасних умовах цей термін вживається тоді, коли розуміють використання комплексу сучасних технічних засобів навчання в освіті.

Поступово відбувається трансформація поняття "технологія в освіті" в поняття "технологія освіти" відповідно із зміною його змісту. У середині 50-60-х років виникає технологічний підхід у навчанні, теоретичною базою якого стає програмоване навчання. Розробники програмованого навчання (Н.Тализіна, Т.Льїна, Ю.Машбіц та ін.) роблять спробу технологізувати навчальний процес, основними ознаками якого є чітка постановка навчальної мети і поелементна, крок за кроком, процедура її досягнення [3, 38]. Технологічний підхід до побудови навчального процесу є вираженням соціально-інженерного мислення в педагогіці, проєкцією технократичної наукової свідомості на сферу освіти. У цей період в педагогічній літературі з'являються поняття "педагогічні технології", "технології навчання". Важливим результатом технологічного підходу в педагогіці було те, що він сприяв проникненню в сутність теорії учіння, тобто дослідженню способів педагогічного керування пізнавальною діяльністю учнів, встановленню закономірностей функціонування самого процесу учіння, побудови пізнавальних дій і розумових операцій учнів у процесі навчання тощо (див. Додаток А).

У 70-х роках зарубіжними педагогами широко розробляються новітні педагогічні технології, проте радянська педагогіка критично ставилася до цих пошуків. Так, Ю.Бабанський писав: "Багато із нових дидактичних напрямків світу капіталізму розвиваються в руслі так званих педагогічних технологій, в яких чітко виділяються дві гілки: перша – "технологія навчання", яка займається дослідженням структури процесу навчання, вивченням механізму пізнавальної діяльності, процедур вибору найкращих "стратегій навчання", і друга – "технологія в навчанні", галузь якої є розробка наукових обґрунтувань і

методів включення в навчальний процес сучасних технічних засобів навчання"[9, 25].

Термін "технологія навчання" у 80-х роках все частіше вживається в дидактичних дослідженнях. Так, В.Онищук вкладає в нього такий зміст: "Вона (технологія навчання) має включати в себе відомості про методи й прийоми викладання, зміст, характеристику і послідовність пізнавальних дій і операцій учнів, способи педагогічного керування їхньою пізнавальною діяльністю" .

Виходячи з цього, можна сказати, що у 70-80-х роках під впливом ідей системного підходу до управління навчальним процесом і розробки теорії оптимізації в освіті поступово відбувається перехід до розуміння педагогічних технологій як системи навчання по досягненню запланованих цілей. Цю думку засвідчують роботи Т.Ільїної, М.Кларіна, Ю.Бабанського, В.Онищука та інших.

На сьогодні технологічний підхід у педагогічній науці є пріоритетним майже для всіх країн світу. Проте тлумачення поняття "педагогічна технологія" як у педагогічній літературі, так і в шкільній практиці не є однозначним [9, 29].

Проблемі з'ясування змісту цього поняття приділили увагу такі вчені, як В.Беспалько, В.Бондар, С.Гончаренко, М.Кларін, Б.Ліхачов, В.Монахов, А.Нісімчук, О.Падалка, О.Савченко, Г.Сазоненко, Г.Селевко, М.Чошаков та ін. Зміст цих понять вони трактують по-різному, залежно від того, як автори уявляють структуру та складові навчально-виховного процесу. Одні дослідники виокремлюють найбільш суттєві ознаки, властиві лише педагогічній технології: діагностичне цілепокладання й результативність, алгоритмізованість і проєктивність, цілісність і керованість, корегованість, застосування різних засобів наочності. Інші – у більш широкому контексті – як науку про розвиток освіти, навчання й виховання особистості школяра на основі загальнолюдських якостей та досягнень педагогічної думки, а також інформатики. Наведемо приклади визначень цього терміна, щоб охарактеризувати попередню думку [13, 56].

На думку В.Беспалько, педагогічна технологія являє собою систему, в якій послідовно втілюється на практиці раніше спроектований навчально-виховний процес. За визначенням ЮНЕСКО "Педагогічна технологія – це

системний метод створення, застосування і визначення всього процесу викладання і засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів в їх взаємодії, які ставлять своїм завданням оптимізацію форм освіти". Такі погляди на визначення педагогічних технологій розділяють вчені В.Бондар, С.Гончаренко, А.Нісімчук, О.Падалка, А.Фурман, В.Юдін інші. Вони вважають педагогічну технологію системою, яка розробляє цілі, зміст і методи навчання та різні проекти педагогічних процесів [18, 45].

Тоді як вчені М.Кларін, О.Савченко, В.Пітюков, М.Чошанов – підкреслюють процесуальну сторону педагогічної технології. "Технологія навчання, – пише М.Чошанов – це складова процесуальної частини дидактичної системи".

Є й інший погляд на педагогічні технології – Б.Ліхачова, В.Монахова, які акцентують увагу на процесуально-дієвій стороні технології. Так, Б.Ліхачев під педагогічною технологією розуміє "сукупність психолого-педагогічних установок, які визначають спеціальний набір і компоновку форм, методів, способів, прийомів навчання, виховних засобів; вона є організаційно-методичним інструментарієм педагогічного процесу".

Проаналізувавши різноманітність визначень, ми слідом за Г.Селевко представимо поняття "педагогічна технологія" трьома аспектами:

1) науковим: педагогічна технологія – це частина педагогічної науки, яка вивчає і розробляє цілі, зміст і методи навчання та проектує педагогічні процеси;

2) процесуально-описовим: алгоритм, сукупність цілей, змісту і засобів для досягнення запланованих результатів навчання;

3) процесуально-дієвим, як технологічний процес, функціонування всіх особистих, інструментальних, методологічних і педагогічних засобів [7, 75].

У низці публікацій термін "технологія навчання" вживається стосовно навчального процесу (В.Бондар, М.Чошанов, О.Савченко, В.Онищук), а термін "педагогічна технологія" – щодо виховання. Так, зокрема, у цьому контексті термін "педагогічна технологія" вживається як "сума наукових та

обґрунтованих прийомів виховного впливу на людину або групу людей" .

Термін "технологія виховання" був введений іще А.Макаренком.

Отже, в сучасній педагогічній науці та шкільній практиці поняття "педагогічні технології" за своїм значенням ширше, ніж "технології навчання" або "технології виховання", і вживається в розумінні цілісної педагогічної системи навчально-виховного процесу [3, 43].

Як синонім поняття "педагогічні технології" все частіше стали вживати поняття "освітні технології". Так, зокрема, В.Гузєєв у це поняття вкладає такий зміст: "Під освітньою технологією ми розуміємо комплекс, який складається з: а) усякого уявлення запланованого результату навчання; б) набору моделей навчання; в) критеріїв вибору оптимальної моделі для даних конкретних умов. Тоді як С.Сисоєва розглядає поняття "освітня технологія" як "теоретично обґрунтовану систему упорядкованих професійних дій педагога, що при оптимальності ресурсів і зусиль гарантовано забезпечує ефективну реалізацію поставленої освітньої мети та можливість відтворення процесу будь-яким педагогом незалежно від рівня його майстерності". Аналіз визначень свідчить про те, що автори їх у це поняття прагнуть вкласти широкий зміст, у них освітня технологія – це педагогічна система, в яку включаються цілі, зміст, засоби і методи навчання, алгоритм діяльності суб'єктів і об'єктів процесу. У практиці поняття "освітня технологія" використовується на трьох рівнях:

- перший – загальнопедагогічний: загальнодидактична, загальновиховна технологія характеризує цілісний освітянський процес в гімназії, ліцеї, школі;

- другий – предметно-методичний: освітня технологія використовується в значенні "окрема методика". Це сукупність методів, форм і засобів для реалізації певного змісту навчання і виховання в рамках одного предмета, класу;

- третій - локальний (модульний рівень), коли на перше місце виходить технологія окремих частин навчально-виховного процесу (окремих видів діяльності з формування понять, засвоєння нових знань, формування особистісних якостей тощо) [7, 84].

Отже, у вітчизняній і зарубіжній психолого-педагогічній літературі хоча і немає єдиного підходу до визначення понять "педагогічна технологія" і "освітня технологія", проте всі вони для практики і науки мають ту цінність, що розкривають різні сторони цілісного педагогічного процесу і орієнтують практичних працівників освіти на існування різних технологічних моделей навчання і виховання. Відмінність між тлумаченням понять "освітня технологія" і "педагогічна технологія" І.Зязюн, О.Пехота характеризують так. Поняття "**освітня технологія**" вживається тоді, коли мова йде про загальну стратегію розвитку освітнього простору взагалі. Педагогічна технологія відображає тактику реалізації освітніх технологій в певних умовах навчання, їй притаманні загальні риси реалізації педагогічного процесу незалежно від навчального предмета (технологія модульного, проєктивного, індивідуалізованого навчання, рівневої диференціації тощо). **Технологія навчання** – поняття близьке, але не тотожне педагогічним технологіям, оскільки воно відображає шлях освоєння конкретного навчального матеріалу в межах визначеного предмета.

Яскравими прикладами сучасних педагогічних технологій є такі: модульно-розвивальна (А.Фурман, О.Гуменюк, В.Мельник, Н.Терещенко), модульно-рейтингова (В.Бондар, Л.Глоба, М.Громкова, Є.Сковін); технологія перспективно-випереджувального навчання з використанням опорних схем при коментуючому управлінні (С.Лисенкова); технологія інтенсифікації навчання на основі схемних і знакових моделей навчального процесу (В.Шаталов); технологія розвиваючого навчання (Д.Ельконін-В.Давидов, Л.Занков); технологія рівневої диференціації (М.Гузик та ін.); технологія індивідуалізованого навчання (И.Унт, В.Шадриков та ін.); технологія життєтворчості (І.Єрмаков, Л.Сохань); технологія кооперованого навчання (Г.Сазоненко), технологія колективного навчання (А.Рівін, В.Дяченко) тощо [21, 19].

Отже, сучасна педагогічна технологія повинна гарантувати досягнення певного рівня навчання й виховання, бути ефективною за результатами,

оптимальною щодо термінів впровадження, витрат сил і засобів. Важливим також є моральний аспект технологізації освіти. Йдеться про «педагогічну чистоту (О. Пехота), моральну безпеку, валеологічну обґрунтованість і духовну екологічність відомих і створюваних педагогічних технологій. Важливо, щоб в основу кожної з них було покладено принципи гуманістичного світогляду, що передбачають формування таких якостей особистості, як усвідомлення єдності природи і людини, відмова від авторитарного стилю мислення і взаємодії педагога та учня, терпимість, схильність до компромісу, шанобливе ставлення до думки іншого, інших культур, моральних і духовних цінностей тощо.

1.2. Специфіка інтерактивного навчання. Класифікація технологій кооперативного навчання.

Інтерактивні технології навчання – це така організація процесу навчання, у якому неможливо не приймати участь – в колективному, взаємодоповнюючому, заснованому на взаємодії всіх його учасників процесу навчального пізнання. Вони базуються на постійній активності взаємодії всіх учасників навчального процесу (додаток А). Це співнавчання, взаємонавчання, тісна взаємодія в міні-колективі (групи, ланці, команди), коли і учні, і вчитель є рівноправними суб'єктами навчання [21, 33].

Кожна з описаних у цьому розділі технологій у різних педагогічних текстах зустрічається під різними назвами, тому для уніфікації в кожному випадку наведено різні назви технологій, які трапляються в літературі.

У нашій роботі ми візьмемо за основу класифікацію О.Пошетун і Л.Пироженко [21, 24]. Вони розподіляють інтерактивні технології на чотири групи залежно від мети уроку та форм організації навчальної діяльності учнів:

- інтерактивні технології кооперативного навчання;
- інтерактивні технології колективно-групового навчання;
- технології ситуативного моделювання;
- технології опрацювання дискусійних питань.

З метою усвідомлення сутності технологій кооперативного навчання розглянемо їх місце в системі інтерактивних технологій та з'ясуємо їх дидактичні особливості.

Технології колективно-групового навчання

До цієї групи належать інтерактивні технології, що передбачають одночасну спільну (фронтальну) роботу всього класу [6, 27]. Розглянемо найуживаніші види означеного виду технологій.

Обговорення проблеми в загальному колі. Це загальновідома технологія, яка застосовується, як правило, в комбінації з іншими. Її метою є прояснення певних положень, привертання уваги учнів до складних або проблемних питань учнів до складних або проблемних питань у навчальному матеріалі, мотивація пізнавальної діяльності, актуалізація опорних знань тощо.

Незакінчені речення. Цей прийом часто поєднується з “Мікрофоном” і дає можливість ґрунтовніше працювати над формою висловлення впадливих ідей, порівнювати їх з іншими. Робота за такою методикою дає присутнім змогу долати стереотипи, вільніше висловлюватися щодо запропонованих тем, відпрацьовувати вміння говорити коротко, але по суті й переконливо [6, 29].

Навчаючи – учусь. Цей метод використовується при вивченні блоку інформації або при узагальненні та повторенні вивченого. Він дає можливість учням взяти участь у передачі своїх знань однокласникам. Використання цього методу підвищує інтерес до навчання.

Аналіз ситуації. На уроках української мови зміст деяких понять учні засвоюють, аналізуючи певні ситуації. Такі ситуації можуть аналізуватись учнями індивідуально, в парах, в групах або піддаватись в загальному колі. Такий аналіз потребує певного підходу, алгоритму. Технологія вчить учнів ставити запитання, відрізняти факти від думок, виявляти важливі та другорядні обставини, аналізувати та приймати рішення [6, 32].

Мозковий штурм. Опираючись на життєвий досвід та знання, всі учасники обговорення вільно висловлюють свої думки. Мозковий штурм спонукає учнів виявляти творчість, розвиває вміння швидко аналізувати ситуацію.

За короткий термін (до 3 хв.) вдається зібрати велику кількість ідей (записуються на дошці). На завершальному етапі цієї ідеї систематизують, аналізують, обговорюють та виділяють абсурдні, хибні й ті, що допоможуть розв'язати проблему. Пропозиції щодо вирішення проблеми зберігаються протягом уроку й використовуються як опорний конспект під час узагальнення і систематизації вивченого матеріалу [5, 19].

Перед виконанням завдання учнів ознайомлюють з правилами мозкового штурму:

1. Висловлюйте все, що спадає на думку.
2. Не обговорюйте і не критикуйте висловлювання інших.
3. Можна повторювати ідеї, запропоновані будь-ким іншим.
4. Розширення вже озвученої ідеї заохочується.

Мікрофон

Ця технологія є різновидом загально групового обговорення певної проблеми, яка дає можливість кожному сказати щось швидко, відповідаючи по черзі.

Організація діяльності учнів.

Перед класом ставиться запитання. Учням пропонується олівець, що імітує мікрофон, який вони будуть передавати один одному, по черзі беручи слово. Говорити може тільки той, хто тримає олівець. Якщо учень не має що сказати, він передає слово однокласнику. Важливо не обговорювати і не критикувати чужі відповіді. По закінченню вчитель або учень, який добре володіє цією темою підбиває підсумок [5, 25].

Рішення ситуаційних задач

Ситуації слугують для учнів конкретними прикладами для ідей та узагальнень, забезпечують основу для високого рівня абстрагування й

мислення, зацікавлюють та захоплюють, допомагають пов'язати навчання з досвідом реального життя, дають шанс реального застосування знань.

Ця вправа навчає учнів ставити запитання, відрізняти факти від думок, виділяти важливі та другорядні обставини, аналізувати та приймати рішення.

Мозаїка

Ця технологія використовується для створення на уроці ситуації, яка дає змогу учням працювати разом для засвоєння великої кількості інформації за короткий проміжок часу.

Для виконання такої вправи учні поділяються на експертні групи, які отримують завдання для експертизи. Працюючи з додатковою літературою чи іншими джерелами інформації, члени групи складають блок-схеми експертної оцінки. Після завершення роботи утворюються консультаційні групи, до яких входять по кілька учнів з кожної експертної групи. Діти обмінюються результатами експертиз, аналізують матеріал у цілому, занотовують необхідну інформацію, а після завершення роботи повертаються до своїх експертних груп, де остаточно узагальнюють весь матеріал [16, 13].

Виконання проектів

Це самостійне вивчення учнями окремої проблеми протягом певного проміжку часу, яке завершується творчим звітом. Сприяє розвитку пізнавальних інтересів та згуртованості колективу. Виконання проектів може бути корисним для викладання природничого циклу, оскільки воно:

- Дає учням практичні навички в організації власної діяльності, плануванні часу і роботі за визначеним графіком.
- Дає змогу під наглядом учителя контролювати своє навчання.
- Створює можливості для співпраці учнів один з одним.
- Допомагає набути практичних навичок публічної презентації та захисту своїх надбань та досягнень.

Оголошення загальної теми та вибір підтем із цієї проблеми здійснюється заздалегідь. Теми доцільно підбирати у вигляді конкретних, чітких запитань, які б зацікавили учнів. Необхідно враховувати, що чим

менший вік учасників проекту, тим доступнішою має бути тема для дослідження [16,15].

Технологія опрацювання дискусійних питань

Дискусії є важливим засобом пізнавальної діяльності учнів у процесі навчання. Вони значною мірою сприяють розвитку практичного мислення, дає можливість визначити власну позицію, формує навички відстоювати свою думку, поглиблює знання з даної проблеми. Сучасна дидактика визнає велику освітню і виховну цінність дискусій [23, 45] і виділяє різноманітні способи організації дискусійного вивчення навчального матеріалу. Розглянемо найбільш поширені в шкільній практиці технології опрацювання дискусійних питань.

Метод ПРЕС. Метод навчає учнів виробляти й оформлювати аргументи, висловлювати думки з дискусійного питання у виразній і стилістичній формі, переконувати інших.

Займи позицію. Цей метод демонструє різноманіття поглядів на проблему, що вивчатиметься, або після опанування учнями певною інформацією з проблеми й усвідомлення ними можливості протилежних позицій щодо їх вирішення.

Зміни позицію. Така технологія є подібною до попередньої. Вона також дає можливість обговорити дискусійні питання за участі всіх учнів. Метод дозволяє стати на точку зору іншої людини, розвивати навички аргументації, активного слухання [23, 48].

Неперервна школа думок (Нескінчений ланцюжок). Одна з форм обговорення дискусійних питань, метою якої є розвиток в учнів навичок прийняття особистого рішення та вдосконалення вміння аргументувати свою думку.

Дебати. Один з найбільш складних способів обговорення дискусійних проблем. Дебати можна проводити лише тоді, тоді коли учні навчилися працювати в групах та засвоїли технології вирішення проблем. У дебатах поділ на протилежні точки зору набуває найбільшої гостроти, оскільки учням необхідно довго готуватись і публічно обґрунтовувати правильність своєї

позиції. Важливо, щоб учасники дебатів не переносили емоції один на одного, а спілкувалися спокійно [23,50].

Дискусія – це широке публічне обговорення якогось спірного питання. Воно значною мірою впливає на розвиток критичного мислення, дає можливість визначити власну позицію, формує навички відстоювати свою думку, поглиблює знання з обговорюваної проблеми – і все це повністю відповідає завданням сучасної школи, використовується при обговоренні питань. Метод навчає учнів виробляти й формувати аргументи, висловлювати думки з дискусійного питання у виразній і стислій формі, переконувати інших.

До дискусії учні готуються заздалегідь: ознайомлюються з етапами, підбирають матеріал, працюють з додатковою літературою.

1. За – проти

Цей метод використовується для демонстрації різноманітних поглядів на проблему, що вивчається. Розглядаючи протилежні позиції з дискусійної проблеми, учні ознайомлюються з альтернативними поглядами, на практиці навчаються захищати свою власну позицію, вислуховують інших.

Технології ситуативного моделювання

Модель навчання у грі – це побудова навчального процесу за допомогою включення учня в гру [21, 56].

Використання гри в навчальному процесі завжди стикається з протиріччям: навчання є завжди процесом цілеспрямованим, а гра за своєю природою має невизначений результат (інтригу). Тому наше (педагогів) завдання при застосуванні гри у навчанні полягає у підпорядкуванні гри, визначеній дидактичній меті.

Ігрова модель навчання покликана реалізувати ще й комплекс цілей: забезпечення контролю виведення емоцій; надання дитині можливості самовизначення; надихання і допомога розвитку творчої уяви; надання можливості зростання навичок співробітництва в соціальному аспекті; надання можливості висловлювати свої думки.

Учасники навчального процесу, за ігровою моделлю, перебувають в інших умовах, ніж у традиційному навчанні. Учням надається максимальна

свобода інтелектуальної діяльності, яка обмежується лише означуваними правилами гри. Учні самі обирають власну роль у грі, висуваючи припущення про ймовірний розвиток подій, створюють проблемну ситуацію, шукають шляхи її розв'язання, беручи на себе відповідальність на обране рішення. Вчитель в ігровій моделі виступає як: інструктор, суддя, тренер, головуєчий, ведучий.

Арсенал інтерактивних ігор досить великий, але найбільш поширений з них є моделюючий [19, 58].

Стимуляційні або імітаційні ігри. Імітаційні ігри розвивають уяву та навички критичного мислення, сприяють застосуванню на практиці вміння вирішувати проблеми, а стимуляція дає можливість учням глибоко вжитися в проблему, зрозуміти її із середини.

Спрощене судове слухання. Технологія спрощеного суду дає можливість учням отримати спрощене уявлення про процедуру прийняття судового рішення, взяти участь у вправі, пов'язаній з аналізом, критичним мисленням, прийняттям рішень.

Громадське слухання. Мета застосування технології: моделювання суспільного слухання за допомогою імітаційної гри дозволяє учням зрозуміти мету і порядок слухань, а також ролі й обов'язки членів державних органів, комітетів, комісій. Крім цього, учні одержують практичний досвід у визначенні і поясненні ідей, інтересів і цінностей, пов'язаних із предметом слухання [23, 25].

Розігрування ситуацій за ролями. (“Рольова гра”, “прогривання сценки”). Мета рольової гри – визначити ставлення конкретної життєвої ситуації, набути досвіду шляхом гри, допомогти навчитися через досвід.

Технології кооперативного навчання – це деякою мірою умовна назва педагогічних дій учителя, спрямованих на методичне виправдане поєднання фронтальної та індивідуальної роботи, стимулювання творчих і дослідницьких здібностей учнів. Серед технологій кооперативного навчання найбільш придатними для застосування на уроках української мови є такі: робота в парах,

ротаційні (змінювані) трійки, два – чотири – всі разом, карусель, робота в малих групах, акваріум.

Розглянемо детальніше зазначені види технологій кооперативного навчання.

Карусель

Це варіант кооперативного навчання, при якому одночасно залучаються в роботу всі учасники навчального процесу. При цьому відбувається активне спілкування та обговорення проблеми між усіма учнями класу. Цю технологію варто застосовувати для:

- збирання інформації з будь-якої теми;
- інтенсивної перевірки обсягу та глибини знань;
- розвитку вміння аргументувати свою позицію.

Клас об'єднується у кілька бригад (залежить від кількості проблем, що будуть вирішуватися).

Кожна з них обирає бригадира, який відповідає за збір інформації. Групи отримують завдання, обговорюють його та занотовують на аркуші паперу основні тези (до 3 хв.). Після запису інформації аркуші передаються за годинниковою стрілкою від однієї групи до іншої. Кожна команда знайомиться із записаними фактами та при необхідності доповнює своїми. Коли „карусель” робить один оберт, бригада узагальнює матеріали та звітує з певної проблеми [19, 35].

Робота в парах.(Один проти одного, один — вдвох — всі разом, «Думати, працювати в парі, обмінятися думками»)

Технологія особливо ефективна на початкових етапах навчання учнів роботі у малих групах. Її можна використовувати для досягнення будь-якої дидактичної мети: засвоєння, закріплення, перевірки знань тощо (додаток В). За умови парної роботи всі діти в класі отримують рідкісну за традиційним навчанням можливість говорити, висловлюватися. Робота в парах дає учням час подумати, обмінятися ідеями з партнером і лише потім озвучувати свої думки перед класом. Вона сприяє розвитку навичок спілкування, вміння висловлюватися, критичного мислення, вміння переконувати й вести дискусію.

Використання такого виду співпраці сприяє тому, що учні не можуть ухилитися від виконання завдання. Під час роботи парах можна швидко виконати вправи, які за інших умов потребують значних затрат часу. Серед них можна назвати такі:

- обговорити короткий текст, завдання, письмовий документ;
- узяти інтерв'ю і визначити ставлення партнера до прочитаного тексту, лекції, відео чи іншої навчальної діяльності;
- зробити критичний аналіз чи редагування письмової роботи один одного;
- сформулювати підсумок уроку чи серії уроків з теми;
- розробити разом питання до викладача або до інших учнів;
- проаналізувати разом проблему, вправу чи експеримент;
- протестувати та оцінити один одного;
- дати відповіді на запитання вчителя;
- порівняти записи, зроблені в класі.

Робота за цим видом технологій кооперативного навчання організовується таким чином:

1. Запропонуйте учням завдання, поставте запитання для невеличкої дискусії чи аналізу гіпотетичної ситуації. Після пояснення питання або фактів, наведених у завданні, дайте їм 1-2 хвилини для продумування можливих відповідей або рішень індивідуально.

2. Об'єднайте учнів у пари, визначте, хто з них буде висловлюватись першим, і попросіть обговорити свої ідеї один з одним. Краще відразу визначити час на висловлення кожного в парі і спільне обговорення. Це допомагає звикнути до чіткої організації роботи в парах. Вони мають досягти згоди (консенсусу) щодо відповіді або рішення.

3. По закінченні часу на обговорення кожна пара представляє результати роботи, обмінюється своїми ідеями та аргументами з усім класом. За потребою це може бути початком дискусії або іншої пізнавальної діяльності [21, 38].

Ротаційні (змінювані) трійки

Діяльність учнів у цьому випадку є подібною до роботи в парах. Цей варіант кооперативного навчання сприяє активному, ґрунтовному аналізу та обговоренню нового матеріалу з метою його осмислення, закріплення та засвоєння (додаток Б).

Як організувати роботу

1. Розробіть різноманітні питання, щоб допомогти учням почати обговорення нового або роз'ясненого матеріалу. Використовуйте переважно питання, що потребують неоднозначної відповіді.

2. Об'єднайте учнів у трійки. Розмістіть трійки так, щоб кожна з них бачила трійку справа й трійку зліва. Разом усі трійки мають утворити коло [19, 39].

3. Дайте кожній трійці відкрите питання (однакове для всіх). Кожен у трійці має відповісти на це питання по черзі.

4. Після короткого обговорення попросіть учасників розрахуватися від 0 до 2. Учні з номером 1 переходять до наступної трійки за годинниковою стрілкою, а учні з номером 2 переходять через дві трійки проти годинникової стрілки. Учні з номером 0 залишаються на місці і є постійними членами трійки. Результатом буде повністю нова трійка.

5. Ви можете рухати трійками стільки разів, скільки у вас є питань. Так, наприклад, коли проходить три ротації, кожен учень зустрічається із шістьма іншими учнями.

Два – чотири – всі разом. Ще один варіант кооперативного навчання, що є похідним від парної роботи, ефективний для розвитку навичок спілкування в групі вмінь переконувати та вести дискусію.

Як організувати роботу

1. Поставте учням запитання для обговорення, дискусії або аналізу гіпотетичної ситуації. Пояснення питання або фактів, наведених у ситуації, дайте їм 1-2 хвилини для продумування можливих відповідей або рішення індивідуально.

2. Об'єднайте учнів у пари, попросайте обговорити ідеї один з одним.

Визначте час на висловлення кожного в парі та спільне обговорення. Попередьте, що пари обов'язково мають дійти згоди щодо відповіді або рішення.

3. Об'єднайте пари в четвірки і попросіть обговорити попередньо досягнені рішення щодо поставленої проблеми. Як і в парах, прийняття спільного рішення обов'язкове.

4. Залежно від кількості учнів у класі можна об'єднати четвірки в більші групи чи перейти до колективного обговорення проблеми.

Робота в малих групах. Роботу в групах варто використовувати для вирішення складних проблем, що потребують колективного розуму. Використовуються малі групи тільки в тих випадках, коли завдання вимагає спільної, але не індивідуальної роботи.

Важливими моментами групової роботи є опрацювання змісту і подання групами результатів колективної діяльності. Залежно від змісту та мети навчання можливі різні варіанти організації роботи груп.

1. “Діалог”. Суть його полягає в спільному пошуку групами згодженого рішення. Це знаходить своє відображення у кінцевому тексті, переліку ознак. Діалог виключає протистояння, критику позиції тієї чи іншої групи. Всю увагу зосереджено на сильних моментах у позиції інших.

2. “Синтез думок”. Дуже схожий за метою та початковою фазою на попередній варіант групової роботи. Але після об'єднання в групи і виконання завдання учні не роблять записів на дошці, а передають свій варіант іншим групам, які доповнюють його своїми думками, підкреслюють те, з чим не погоджуються.

3. “Спільний проект”. Має таку саму мету та об'єднання в групи, що й діалог. Але завдання, які отримують групи, різного змісту та висвітлюють проблему з різних боків.

4. “Пошук інформації”. Різновидом, прикладом роботи в малих групах є командний пошук інформації (зазвичай тієї, що доповнює раніше прочитану вчителем лекцію або матеріал попереднього уроку, домашнє завдання), а потім

відповіді на запитання. Використовується для того, щоб оживити сухий, іноді нецікавий матеріал.

5. “Коло ідей”. (Раунд робіт, кругова система). Метою “Коло ідей” є вирішення гострих суперечливих питань, створення спрису ідей та залучення всіх учнів до обговорення поставленого питання. Технологія застосовується, коли всі групи мають виконувати одне і те саме завдання, яке складається з декількох питань (позицій), які групи представляють по черзі [19, 40].

6.Акваріум. Ще один варіант кооперативного навчання, що є формою діяльності учнів у малих групах, ефективний для розвитку навичок спілкування в малій групі, вдосконалення вміння дискутувати та аргументувати свою думку. Може бути запропонований тільки за умови, що учні вже мають добрі навички групової роботи.

У цілому, інтерактивне навчання є однією з найбільш гнучких форм включення кожного учня в роботу, забезпечує перехід від простих до складних завдань, вчить використовувати не готові знання, а здобувати їх з власного досвіду, що веде до розвитку мислення – творчого і діалектичного. Нові підходи до організації навчання роблять навчальний процес різноманітним, цікавим та ефективним.

Психолого-педагогічні дослідження свідчать, що застосування технологій кооперативного навчання сприяє активізації й результативності навчання школярів, вихованню гуманних стосунків між ними, самостійності, умінню доводити і відстоювати свою точку зору, а також прислуховуватися до думки товаришів, культурі ведення діалогу, відповідальності за результати своєї праці.

1.3. Дидактичні засади кооперативної форми організації діяльності учнів на уроці

Інтерактивні технології на уроках української мови і мовлення є важливим складником особистісно-зорієнтованого розвивального навчання [6, 76]. Створюючи навчальні групи учнів з певною дидактичною метою, слід

виходити із законів групового розвитку людей, закономірностей спілкування і взаємовпливу в малих групах, що їх установили соціальні психологи . Аби під час інтерактивного навчання малі групи були діяльними, аби індивідуальні дії кожного учасника інтегрувалися в єдину діяльність групового суб'єкта навчання, потрібно брати до уваги сукупність таких чинників:

- **психологічну сумісність** – усі представники групи хочуть працювати у її складі;

- **навчальні можливості, інтереси, нахили дітей** – за будь-якого способу поділу на групи не менш як половина її учасників здатні працювати на достатньому рівні , а інтереси , творчі можливості дітей враховуються з огляду на дидактичну мету уроку;

- **систематичне застосування інтерактивних технологій;**

-**оптимальне поєднання парно-групової, колективної та індивідуальної діяльності;**

- **зорієнтованість інтерактивних технологій на структуру навчально-виховного процесу [8, 66].**

Обґрунтовуючи типологію мовних і мовленнєвих завдань у процесі інтерактивного навчання, маємо передбачити досягнення раціонального співвідношення організаційних форм роботи (колективної, парної, групової та індивідуальної), завдяки чому значно зростає розвивальна сила між знанням і незнанням (Л.Виготський), проектується можливість для розкриття особистістю когнітивних, креативних, організаційних здібностей.

Типологія завдань, виконуваних за допомогою технологій кооперативного навчання має враховувати сукупність таких параметрів:

- дидактичні цілі кожного з етапів пізнання мови і мовлення;
- лінгвістичну природу виучуваних знань;
- тип, стиль, жанр висловлювання ,види мовленнєвої діяльності, тему змістової соціокультурної лінії;
- етапи приймання інформації (Ж.Піаже), структуру мовленнєвої діяльності (О.Леонтьєв), структуру уяви (Л. Виготський);

- підготовленість учнів, рівень їхнього розвитку, здібності, інтереси, здатність займати певну позицію та керувати власною поведінкою й діяльністю;
- рівень творчої активності (завдання за зразком, творчі завдання) [17, 16].

Дидактичні цілі початкового етапу – ознайомлення з новими знаннями

Мотивація – актуалізація опорних знань і суб'єктивного досвіду.

Рекомендується застосовувати фронтальну форму організації навчальної діяльності учнів. На першому етапі надається перевага колективній діяльності, парній, груповій. Групи формуються динамічні, різнорівневі за складом, а також за інтересами та здібностями дітей [22, 24].

Мовленнєві завдання передбачають визначення між речень у тексті, доповнення пропущеними словами, поширення речень, поділ тексту на частини, добір заголовка, що співвідноситься з темою твору чи основною думкою, визначення стилю та типу мовлення.

Наприклад:

Тема: Змінювання і творення слів. Основні способи словотворення.

Мета: розвивати вміння послідовно викладати думки; переказувати текст близько до змісту, формувати вміння співвідносити заголовок зі змістом твору; розширювати уявлення про лексичне значення слова; збільшувати активний словниковий запас учнів; виховувати бережливе ставлення до книжки.

*Епіграф: Книги – морська глибина,
Хто в них пірне аж до дна,
Той, хоч і труду мав досить,
Дивнії перли виносить .*

І. Франко

Бесіда

Зверніть увагу на епіграф уроку. Поясніть як ви його розумієте.

З чим автор порівнює книги? Чому?

Поясніть лексичне значення слова *перли*, доберіть до нього спільнокореневі. Виконайте словотворчий розбір одного з дібраних слів.

Усний переказ

Прочитайте, перекажіть близько до змісту. Складіть план. Що виражає заголовок: зміст чи основну думку?

Спляча книга

На полиці, серед книг про далекі країни й небачених звірів, стояла велика цікава Книга. У ній розповідалося про могутнього богатира. Букви в цій Книзі яріли, як розпечене залізо. Вона мала дивну властивість: як тільки доторкнеться палахкуче вогненне слово до людського серця, в ньому займеться вогник. І людина, в якій у грудях б'ється серце з цим вогником, стає могутньою і непереможною.

Але минув уже не один рік, як Книгу читали. Щотижня Господиня знімала її з полиці, обережно витирала пиліюку й знову ставила на полицю. Книга чекала – ось-ось її прочитають, так ніхто її не розгортав.

Часто до Господаря приходили гості. Господар любив показувати книги : дивіться, які в моїх книг красиві палітурки.

Стали вогненні букви меркнути . Потемніли палкі слова. Могутній богатир, про якого розповідалося в Книзі, заснув. Тепер уже на полиці стояла не Вогненна, а Спляча Книга (В.Сухомлинський).

Коли книга живе, а коли втрачає силу? Як про це сказано в тексті?

Розкажіть, як живеться книжці у вашому домі.

Поміркуйте, без чого не буває книжки.

Замініть у виділеному реченні тільки одне слово. Як змінився його зміст?

У виділеному реченні визначте спосіб творення слів?

Постановка завдань – визначення мети й планування.

У процесі проектної діяльності учнів, здійснюється планування. Групи формуються різнорівневі: для учнів з певною мірою допомоги (робота із словниками, вибіркова робота та ін.), для учнів з високим рівнем розвитку («Юні лінгвісти») [22 ,28].

Наприклад: фрагмент уроку:

Тема: Групи слів за значенням: синоніми, антоніми, омоніми (узагальнення і систематизація знань).

Мета: удосконалювати вміння визначати зазначені групи слів, доречно вживати синоніми й антоніми у мовленні; вчити добирати з-поміж мовних засобів найдоцільніші; відпрацьовувати навички роботи із словниками та довідковою літературою; формувати сталий інтерес до лінгвістики; вдосконалювати навички роботи учнів у групах.

Хвилинка ерудита.

Лінгвістичне повідомлення (домашнє завдання підготували «Юні лінгвісти»).

Існують слова і словосполучення, що можуть зближуватися в конкретному контексті. Їх також слід використовувати, щоб уникнути одноманітного повторення. Такі замітники синонімів називають перифразами. Вони широко вживані в поезії, в усному урочистому мовленні. У перифразі намагаються відобразити якусь головну, провідну рису предмета чи особи.

Записати визначення до мовно-літературного словничка.

Перифраз (грец.) – описовий зворот, за допомогою якого явище, предмет, особа називається не прямо, а описово, через характерні риси.

Наприклад: пухнасте диво (кішка), лицарі гачка й наживки (рибалки) .

Словникова робота (письмово).

До наведених перифраз дібрати відповідники. У разі потреби скористайтесь довідкою.

Пояснити функцію перифраз.

Другий хліб, біле золото, легені планети, чорне золото, мандрівні Гомери, інженери людських душ, майстри пера.

Довідка: картопля, ліс, вугілля, бавовна, білка, поети, кобзарі, письменники.

Спостереження за істотними ознаками виучуваного.

Когнітивний метод передбачає пізнання об'єкта, що є метою навчальної діяльності. Учні не лише здобувають знання, за допомогою спостереження вони

вчатися бачити головне, робити висновки, конкретизувати свої спостереження [23, 65].

Мовленнєві завдання передбачають спостереження за функціонуванням виучуваних граматичних засобів у мовленні, їхньою роллю в передачі певної інформації, у створенні художнього образу.

Разом з методом спостереження доцільно на цьому етапі впроваджувати і метод дослідження. Перед учнями ставиться завдання, яке вони виконують самостійно, без допомоги вчителя. Дослідники обґрунтовують доцільність вибору автором тих чи інших мовних засобів, що передбачає з'ясування живописної функції виучуваної форми. Робота проводиться в різнорівневих групах, які здійснюють пошук, приходять до остаточного результату [15, 105].

Наприклад: фрагмент уроку:

Тема: Пряма мова. Діалог. (Продовження.)

Мета: узагальнити й систематизувати знання учнів про пряму мову й діалог; вчити перебудовувати та зіставляти тексти.

Стилістичний експеримент (за варіантами).

І в а р і а н т. Перебудувати речення з прямою мовою на речення з непрямою мовою, порівняти їх. У чому полягає відмінність між ними?

Хлопчиків загадали в школі написати твір: «Що ти знаєш про найкрасивіше і найпотворніше?» Довго думав Хлопчик і не міг вирішити. Йому здалося, найпрекрасніше – це квітка. А найпотворнішою видалася жаба. Пішов до дідуся, питає: «Чи то так?» Дідусь відповідає: « Ні, не так. Найкрасивіше – це праця людська. А найпотворніше те, що пропускає працю на вітер.»(за В.Сухомлинським).

І в а р і а н т. Перебудувати речення з непрямою мовою на речення з прямою мовою, щоб слова автора стояли у різних позиціях. Які речення емоційніші?

Дятел Тук – на весь ліс коваль.

Хвалить його Сорока, що він такий майстер ,такий майстер. І всі лісові мешканці дятла Тука хвалять, що немає такої речі, яку б не зміг він викувати.

Тільки світ-зоря край неба заясніє, Тук свою кузню в дуплі старого дуба відчиняє. Він говорить, що нікому не відмовляє(За В. Чухлібом).

Осмислення, закріплення істотних ознак виучуваного поняття.

Доцільні такі організаційні форми [15, 120]:

1. Парна діяльність з елементами ігрової (діалог, інтерв'ю, взаємоперевірка тощо).

Наприклад:

Тема: Значущі частини слова. (Продовження).

Мета: розвивати вміння будувати діалог; удосконалювати навички роботи у парі.

Усний діалог. (Робота в парах.)

Прочитайте текст за особами. Продовжіть діалог, підтвержуючи або заперечуючи думку співрозмовника.

- *Сьогодні день такий непривітний.*
- *Так сказати не можна. Не буває день привітним чи непривітним.*
- *Поглянь, хмари свинцеві.*
- *Хмари не з свинцю, а з пари.*
- *Таки непривітний день. Сонце якесь сердите.*
- *Сонце не буває ні сердитим, ні лагідним, бо воно неживе!*

Сонце завжди однакове, воно не людина, щоб настрій мати.

Випишіть виділене слово. Доберіть власні приклади, що відповідають такій словотворчій моделі.

2. Колективна діяльність із засобами програмового контролю та ігровою діяльністю («Лінгвістичний ключ», «Четверте зайве», «Мікрофон», кросворд, тест) [20, 35].

Наприклад:

Тема: Змінювання і творення слів. Основні способи словотворення.(Продовження)

Мета: узагальнити й систематизувати знання про словотвір як розділ науки; вчити складати лінгвістичні ігри; розвивати логічне мислення, увагу, пам'ять.

Робота з ключем.

Записати слова в зазначеному порядку, згрупувати їх за способами творення: 1) префіксальним; 2) суфіксальним; 3) префіксально-суфіксальним; 4) непохідні слова; 5) основоскладанням.

Аморальний, оклик, одряхлілий, льон, складносурядний, підійти, волосинка, бездоганний, оживити, одежина, пилосос, антициклон, сніданок, агробіологія, паморозь, сонок, знесилити, Миргород, ойкати.

К л ю ч. Підкресліть другу від початку букву кожного слова і ви дізнаєтесь, яке свято відзначають у світі 23 квітня.

В і д п о в і д ь. Міжнародний день книги.

3. Групова діяльність із різнорівневим складом учнів (пошукова робота, стилістичний експеримент і т.п.) [20, 39].

Наприклад:

Тема: Групи слів за значенням: синоніми , антоніми, омоніми (узагальнення і систематизація знань). (Продовження)

Мета: удосконалити вміння визначати групи слів, доречно вживати синоніми й антоніми у мовленні; закріпити вміння визначати стилістичні засоби синонімії, омонімії, антонімії.

Проблемне питання. (Робота в парах: кожен ряд одержує своє завдання).

I. Чи може одне й те саме слово входити до різних синонімічних рядів? Чи можуть в одного й того й самого слова бути різні антоніми?

Пошукова робота.

а) утворити синонімічні ряди, звернути увагу на словосполучення:

тихий спів (неголосний, слабкий, приглушений);

тихий чоловік(сумирний, слухняний, спокійний, мовчазний);

тихий сон (мирний, безтурботний, солодкий, легкий).

б) до поданих словосполучень дібрати антонімічні ряди:

*старий рік (новий рік),
старий дуб (молодий дуб),
тиха погода (вітряна погода),
тиха вулиця (гомінка вулиця).*

В і д п о в і д ь. Багатозначне слово може входити до різних синонімічних рядів і може мати кілька антонімів на кожне значення.

II. Автор словника антонімів вважає, що антонімічними є суфікси –еньк- та –елезн-. Чи згодні ви з таким твердженням? Свою відповідь аргументуйте.

Пошукова робота.

Від поданих слів утворити спільнокореневі слова за допомогою названих суфіксів:

*товстий (товстенський, товстелезний);
довгий (довгенький, довжелезний);
великий (величенький, величезний).*

В і д п о в і д ь. Ці суфікси є антонімічними самі по собі, бо вказують на меншу чи більшу міру якості, але антонімічних слів вони не утворюють.

III. Як можна дізнатись про лексичне значення омоніма? До чого призводить неточне вживання омонімів?

Пошукова робота.

Коса – ?

Мені подобається ваша коса.

В і д п о в і д ь. значення омоніма розкривається тільки у фразі: Мені подобається ваша коса, вона міцна і добре вигострена. Мені подобається ваша коса, на ній такий чудовий пляж. Зміст його в окремо вжитому слові визначити не можна. Іноді для цього навіть одного речення не досить, тоді потрібно орієнтуватися на широкий контекст.

4. Групова діяльність учнів з певною мірою допомоги (робота із словниками, вибіркова робота і робота і т.д.) [22, 46].

Наприклад:

Тема: Значущі частини слова.(Продовження.).

Мета: узагальнити й систематизувати вивчене про значущі частини слова; спостерігати за роллю слів із зменшено-пестливими суфіксами згрубілості; розвивати вміння добирати образні слова для побудови тексту; вчити розв'язувати проблему.

Стилістичний експеримент (за варіантами).

I варіант. За допомогою суфіксів пестливості і згрубілості утворіть пари слів від поданих, порівняйте їх. Із двома парами слів складіть речення .

Кіт, гарбуз, крокодил, вітер.

II варіант. Від слів *великий, злий, страшний, довгий, гордий* за допомогою суфіксів *-езн-, -елезн-, -ющ-, -енн-, -овит-* утворіть нові слова. Поясніть їхнє значення й емоційне забарвлення, з трьома словами складіть речення.

Проблемно-пошукові завдання. (робота в групах).

1-ша група. Випишіть із морфемного словника по три слова з двома префіксами, з двома суфіксами, з двома коренями.

2-га група. Запишіть слова з префіксами пре-, при-, прі-. Визначте будову цих слів і поясніть їх правопис.

3-тя група. Запишіть слова з префіксами роз-, без-, з-, с-. Визначте будову цих слів і поясніть їх правопис.

4-та група. У яких прикметниках префікс без- можна замінити префіксом не-?

Безтурботний, безвинний, безнадійний, бездіяльний, беззлобний, безмежний.

5-та група. Замініть словосполучення одним складним словом, визначте його будову.

Той, хто творить пісні.

Той, хто грає на скрипці.

Той, хто часто сміється.

Той, хто багато спить.

Той, хто веселий.

6-та група. Слова з омонімічними коренями згрупуйте за лексичним значенням.

Лікар, перелік, лікувати, облік.

Синій, синок, синюватий, усиновити, посиніти, соночок.

Лисичка, лисина, лис, лисеня, лисий.

5. Групова діяльність для дітей з високим рівнем розвитку («Юні лінгвісти») [22, 55].

Наприклад:

Тема: Групи слів за значенням: омоніми, антоніми, синоніми (узагальнення й систематизація знань).

Мета: формувати вміння визначати зазначені групи слів, доречно вживати синоніми й антоніми у мовленні; вчити точно висловлювати свою думку, уважно слухати інших, знаходити правильне рішення; удосконалювати навички роботи учнів у групах.

«Юні етнографи». Народознавча дискусія за книжкою В. Скуратівського «Вінець».

Про який місяць ідеться в тексті? Аргументуйте свою думку. На місці крапок вставте потрібне слово, порівняйте назву цього місяця з назвами в інших мовах.

Снітень, лютовій, сніговик, вогневик, льодовик, просинець, щипун, тріскун, студень – це один із найсуровіших місяців, що веде свій родовід від латинського януаріус. (січень)

Конопальник, протельник, зимобор, сочень, красовик... Цей місяць давні римляни називали на честь Марса – бога війни. Давньоруська офіційна назва – сухий. Далекі предки пов'язували з ним початок Нового року. (Березень)

Яка роль синонімів у мовленні?

Практикується парна, групова, колективна, діяльність стосовно змісту завдань – конструктивні, конструктивно-творчі, творчі: усний журнал, хвилинка ерудита, огляд-конкурс малюнків, інтерв'ю, літературно-драматичний монтаж, драматизація, добір музики та картин до тексту, імпровізовані творчі роботи.

Дидактичні цілі другого етапу – закріплення, узагальнення, корекції та контролю знань.

Мовні завдання плануються в системі уроків. Для ілюстрації візьмемо систему уроків з розділу «Синтаксис та пунктуація (5 клас)». На перших уроках вивчення теми планується відпрацювання навичок, закріплення, корекція, контроль знань. На наступних уроках у центрі уваги – встановлення міжпонятійних зв'язків, удосконалення опорних умінь, підготовка до сприймання наступного матеріалу. Останній урок узагальнення й систематизації знань з теми – інтегрований. Основна увага зосереджується на ролі мовних засобів вираження думки [2, 8].

На цьому етапі використовуються такі форми роботи:

1. парна та групова різнорівнева діяльність з елементами ігрової для вироблення навичок контролю, самоконтролю, закріплення ознак виучуваного, формування вмінь користування правилом (алгоритмом, таблицею, схемою).

Наприклад:

Тема: Види речень за метою висловлювання. Окличні речення. Розділові знаки в кінці речення.

Робота з діловими паперами.

Скласти і записати пам'ятку «Правила поведінки в лісі», вживаючи неозначену форму дієслова.

Зразок.

У лісі не можна:

галасувати;

руйнувати мурашники;

залишати вогнище;

викидати сміття;

рвати квіти з корінням і т.д.

За складеною пам'яткою розкажіть молодшому братикові(сестричці), як правильно поводитися в лісі. Вживайте різні види речень за метою висловлювання.

2. Групова різнорівнева діяльність, спрямована на опанування вмінь установлювати міжпонятійні зв'язки, групувати мовні явища, узагальнювати.

Наприклад:

Тема: Однорідні члени речення. Розділові знаки в реченнях з однорідними членами. (Продовження).

Проблемне питання (за варіантами).

I варіант. Чому не потрібні коми між однорідними членами, хоча сполучник і тут вживається двічі?

Мамину пісню знають і співають у рідному краю і на чужині.

II варіант. Чому в реченні перед першим сполучником та кома не стоїть, а перед другим стоїть?

У рідному краї весело співає серце та душа, у чужому краї хоч і не співає, та не забуває.

3. Система короткочасних самостійних робіт.

Наприклад:

Тема: Однорідні члени речення. Розділові знаки в реченнях з однорідними членами. (Продовження).

Робота з ключем.

Згрупуйте однорідні члени у три колонки залежно від того, якими сполучниками вони з'єднані: а) одиничними; б) повторюваними; в) парними.

Попіл або жар; або цукор, або сіль; не тільки радість, але й смуток; читати та писати; і гречка, і рис; як дорослі, так і діти; кінь і віл; то виє, то свистить; не лише чужий, а й свій.

Ключ. З останніх букв словосполучень прочитаєте прізвище автора вірша „Пісні”: М. Рильський.

4. парна діяльність за інтересами, здібностями з метою збирання матеріалу для твору та первинного обговорення задуму висловлювання.

Наприклад:

Тема: Головні члени речення. Підмет і присудок. Типи присудків.(Продовження).

Хвилинка ерудита. «Слово про слово». (Підготувала група «Юні лінгвісти»).

Ми часто чуємо слово ввічливий, походить воно від слова очі. З давніх-давен прийшло це слово до нас. Був такий звичай: порядна людина в гостях дивилася господареві у вічі. Вона бажала всім добра. Звідси походить слово ввічливий (за А. Коваль).

Тактовність – слово латинського походження. Бути тактовним – це вміти відчувати людину, начебто доторкнутися до неї душею. Тактовність – чуття міри, яке підказує людині, що в цій конкретній ситуації можна, а чого не слід робити (За А. Коваль).

5. Парна (групова) різнорівнева словесна творчість.

Наприклад:

Тема: Словосполучення. Головне та залежне слово у словосполученні.(Продовження).

Творча робота (письмово).

Продовжіть текст-міркування, по можливості використовуючи подані в довідці словосполучення.

Осінь – найбагатша пора року...

Довідка. Осінь-трудівниця, збирати врожай, збирати восени, багато овочів, смачні фрукти, лісові горіхи, різноманітні гриби, осіння пора.

Накресліть схеми п'яти словосполучень, визначте в них головне та залежне слова.

6. Групова мовленнєва творчість за інтересами, за здібностями (презентація спільного проекту: «Юні фольклористи», «Юні етнографи» тощо).

Наприклад:

Тема: Головні члени речення. Підмет і присудок. Типи присудків. (Продовження).

Робота в групах (за бажанням).

«Юні актори».

Прочитайте. Знайдіть головні члени речення. Визначте типи присудків.

До Тетянки прийшли на день народження друзі. Дівчатка весело простягають гостинці. Хлопці серйозно вручають подарунки. Тетянка байдуже байдуже кидає їх на диван. Діти ображено виходять від господині.

Розіграйте ситуацію «День народження». Оцініть Тетянчину поведінку.

«Юні майстри слова».

Прочитайте текст. Який у ньому недолік? Переробіть так, щоб він відповідав нормам мовного етикету. Визначте тип присудків.

Пан і пастушок

То раз їде пан. Доїжджає він д річки, а там недалеко пастушок пасе овечок. От пан і питає його:

- *Скільки в тебе овець? Чи далеко до села? Як тебе звать? Чи ця річка глибока?*

- *Сімсот, сім верст, Мартин, по коліна! (Нар. творчість)*

«Юні етнографи»

Запишіть прислів'я, поясніть розділові знаки, підкресліть граматичні основи. Про які порушення мовного етикету йдеться в прислів'ях?

Слово – срібло, мовчання – золото.

Мудрий з півслова розуміє.

Мовчання – теж відповідь.

Базіка – мовний каліка.

Заторохотіла сорока, наче діжка з горохом.

Бесіди багато, а розуму мало.

На перших уроках вивчення теми доцільно використовувати конструктивні завдання з певною мірою допомоги. На наступних уроках – складання розповідей, описів, міркувань за допоміжними матеріалами з певною мірою допомоги. На кінцевому уроці розв'язуються мовленнєві завдання з високим рівнем творчості і самостійності [4, 32].

Самостійна робота допомагає розвивати пізнавальні здібності учнів: спостережливість, допитливість, логічне мислення, творчу активність.

Орієнтовні завдання творчого характеру:

Продовжити казку.

Продовжити діалог між персонажами.

Написати вірш.

Намалювати ілюстрацію до тексту.

Дібрати музику до тексту.

Провести явну екскурсію.

Придумати лінгвістичну гру.

Скласти літературно-драматичний монтаж.

Інсценізувати уривок.

Узагальнювані уроки з теми розширюють кругозір учнів, сприяють розвиткові фантазії, творчих здібностей. Учитель та учні як рівноправні суб'єкти навчальної діяльності знаходять цікаві форми проведення уроку: урок-подорож; урок-вистава; урок-конкурс; урок-екскурсія; урок-присвята; урок-дослідження. Сама назва уроку викликає в учнів зацікавленість, підводить до глибокого сприймання навчального матеріалу, його узагальнення та систематизації.

Дидактичні цілі заключного етапу уроку.

На цьому етапі уроку пропонується завдання на розвиток опорних умінь з елементами ігрової та іншої емоційно-образної діяльності. Такі завдання мають на меті викликати подив, інтерес до мовних явищ, зняти втому [4, 41] .

Форми роботи спрямовані на комплектування груп за інтересами і здібностями для редагування та обговорення створених висловлювань.

Мовленнєві завдання як засіб унаочнення виучуваних мовних явищ мають відкривати перед дітьми нові обрії словесної творчості.

Найістотнішою ознакою заключного етапу є інтеграція знань із різних предметів та інтегровані форми роботи. Проектна діяльність презентує краєзнавчу роботу та діяльність творчої лабораторії – учасники групи подають свої творчі здобутки: вірші, міні-твори, ілюстрації, сценарії тощо [4, 56].

Наприклад:

Тема: Види речень за метою висловлювання. Окличні речення. Розділові знаки в кінці речення.(Продовження)

Робота в групах. (учні працюють індивідуально.)

Група А. Побудуйте твір-опис. Опишіть красу лісу, передайте враження від зустрічі з ним.

Група Б. Побудуйте твір-розповідь. Розкажіть про вчинок учнів чи сторонніх людей, який вас вразив.

Група В. Побудуйте твір-роздум «Любіть і бережіть природу».

Таким чином, кооперативне навчання – цікавий творчий перспективний напрям методики, який сприяє створенню ситуацій психологічної єдності в класі, забезпечує можливість самовираження особистості кожного учня. Використання кооперативного навчання – це не самоціль, а лише засіб для досягнення тієї атмосфери в класі, яка найкраще сприяє співробітництву, порозумінню й доброзичливості, надає можливості реалізувати особистісно-орієнтоване навчання.

РОЗДІЛ II. МЕТОДИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ КООПЕРАТИВНОГО НАВЧАННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЗАКЛАДАХ НОВОГО ТИПУ

2.1. Кооперативно-групова робота на уроках української мови в закладах нового типу як ефективний засіб стимулювання пізнавальної активності учнів

Особливістю інтерактивного навчання є підготовка молодої людини до життя і громадянської активності в громадянському суспільстві і демократичній правовій державі на заняттях з будь-якого предмета шкільної програми. Це вимагає активізації навчальних можливостей учня замість переказування абстрактної “готової” інформації, відірваної від їхнього життя і суспільного досвіду. Уроки також повинні надати учням основні пізнавальні та громадянські вміння, а також навички і зразки поведінки [22, 53].

Уроки мають захоплювати учнів, пробуджувати в них інтерес та мотивацію, навчати самостійному мисленню та діям. Ефективність і сила впливу на емоції і свідомість учнів у великій мірі залежить від умінь і стилю роботи конкретного вчителя.

Технології кооперативного навчання вимагають певної організації діяльності навчальної групи, а також досить тривалої підготовки, як від учнів, так і від педагога.

Для ефективного застосування кооперативних технологій потрібно ретельно планувати роботу:

- використовувати методи адекватні віковим особливостям учнів, їх практичному досвіду;
- надавати учням час для попередньої підготовки: проаналізувати, систематизувати, дати логічний ланцюг, виконати самостійні підготовчі завдання тощо;

- підібрати для заняття такі інтерактивні вправи, які давали б учням „ключ” до засвоєння теми;
- враховувати індивідуальні особливості учнів,;
- використовувати протягом заняття кілька інтерактивних методів (1-2, не більше);
- проводити обговорення за підсумками виконання інтерактивної вправи, у тому числі актуалізуючи раніше вивчений матеріал.

Застосування кооперативних технологій висуває певні вимоги до структури уроків. Як правило, структура таких занять складається з п'яти елементів:

- а) мотивація;
- б) оголошення, представлення теми та очікування навчальних результатів;
- в) надання необхідної інформації;
- г) інтерактивна вправа – центральна частина заняття;
- д) підбиття підсумків, оцінювання результатів уроку.

Розглянемо кожен з цих елементів ґрунтовніше, аналізуючи його методику відтворення в рамках уроків української мови [26, 34].

Мотивація. Мета цього стану – сфокусувати увагу учнів на проблемі й викликати інтерес до обговорюваної теми. Мотивація є своєрідною психологічною паузою, яка дає можливість учням насамперед усвідомити, що вони зараз почнуть вивчати інший (після попереднього уроку) предмет, що перед ними інший вчитель і зовсім інші завдання. Крім того, кожен тему можна реально вважати засвоєною, якщо вона стала основою для розвитку в особистості суб'єкта пізнання власних новоутворень. Отже, суб'єкт навчання може бути максимально налаштований на ефективний процес пізнання, мати в ньому особистісну, власну зацікавленість. Усвідомлювати, що і навіщо він зараз робитиме [26, 23].

Мотивація чітко пов'язана з темою уроку, вона психологічно готує учнів до її сприймання, налаштовує їх на розв'язання певних проблем (див. Додаток Б).

Цей елемент уроку має займати не більше 5% часу заняття.

Урок української мови у 9 класі

Тема уроку: Складне речення і його ознаки, складні речення без сполучників, з сурядним і підрядним зв'язком.

Мотивація навчальної діяльності учнів методом репродуктивної бесіди (“вільний мікрофон”).

1. Пригадайте, які є основні одиниці синтаксису? (Словосполучення і речення).

2. Які види речень за будовою вам відомі? (Прості та складні).

3. У чому полягає відмінність між складними та простими реченнями? (Просте речення має одну граматичну основу, а складне речення складається з двох і більше простих речень, у складі яких є дві і більше граматичних основ).

4. Що спільного й відмінного між реченнями з однорідними членами та складним реченням? (Спільні та відмінні риси визначаємо за такими ознаками: за будовою, за кількістю граматичних основ; за інтонацією; за способом зв'язку членів речення чи його частин).

5. Які види складних сполучникових речень ви знаєте? (Складносурядні та складнопідрядні).

Оголошення, представлення теми та очікування навчальних результатів.

Мета – забезпечити розуміння змісту їхньої діяльності, тобто того, чого вони повинні досягти на уроці і чого від них чекає вчитель. Часто буває доцільно долучити до визначення опублікування результатів усіх учнів. Отже, вони теж повинні розуміти, для чого вони прийшли на урок, до чого їм треба прагнути і як будуть перевірятись їхні досягнення. Еталоном є ситуація, коли після уроку учень не тільки знає, розуміє, чого він досяг, а й чого він хотів би, мав би досягти на наступному уроці з предмету, чого він взагалі хоче від вивчення даного предмету для свого життя [26, 45].

Урок української мови в 6 класі

Тема уроку: Відмінювання іменників II відміни. Особливості відмінювання іменників чоловічого роду в Р. в. Букви - а (я), - у(ю) в цих закінченнях.

“Сформулювати мету сьогоднішнього заняття – до снаги кожного з вас, - заохочуємо учнів до роботи, - адже подібне формулювання ми мали на попередньому уроці”. Далі просимо учнів, скористатись формулою “Сьогоднішній урок навчить мене...”, висловлювати мету заняття. (Відповідь учнів: “Сьогоднішній урок навчить мене вживати відмінкові закінчення іменників II відміни”).

Занотувавши на дошці загальне формулювання (із формою нас особового займенника), прикріплюють аркуш з конкретними очікуваними результатами.

Загальний вигляд тексту на дошці	<p>Сьогоднішній урок навчить нас уживати відмінкові значення ім. II відміни:</p> <ul style="list-style-type: none"> - навчить вживати закінчення - а (я), - у(ю) в ім. ч. р. одн. в Р. в; - навчить розрізняти форми З. – Р. відмінників у словосполученнях типу: купити цукор (З. в.) – купити цукру (Р. в.) - навчитись правильно вживати паралельні відмінкові форми: воротами – ворітьми; на мосту – на мості; читати лист – читати листа
----------------------------------	--

Додаток Б

Мета цього елемента, етапу уроку – дати учням достатньо інформації, для того щоб на її основі виконувати практичні завдання, але за мінімально короткий час. Це може бути міні-лекція, читання розданого матеріалу,

виконання домашнього завдання, опанування інформації за допомогою технічних засобів навчання або наочності. Для економії часу на уроці і для досягнення максимального ефекту уроку можна подавати інформацію для попереднього домашнього вивчення. Ця частина уроку займає близько 10-15% часу [26, 34].

Урок української мови в 6 класі

Тема уроку: Відмінювання іменників II відміни

Повідомляємо учням, що для успішного опрацювання й засвоєння матеріалу уроку їм треба пригадати, за якою ознакою іменники I відміни поділяють на групи.

Наступним запитанням активізуємо опорні знання учнів, прагнучи з'ясувати, які іменники I відміни відносили до твердої групи, які – до м'якої, а які – до мішаної.

Далі пояснюємо, що для більшості іменників II відміни і чоловічого і середнього роду принцип поділу на групи лишається таким самим. Виняток становлять іменники ч. р. з основою на – р (каменяр, комар, пир), де є певні особливості. Для їх виявлення застосовуємо кооперативну технологію “Робота в парах”.

Для організації навчальної форми “Робота в парах” підготуємо набір картинок (по одній для кожного учня) з текстами:

1	<p><i>Орієнтуючись на місце наголосу в Р. в. Однини, визначте, які іменники на -ар, - ир належать до твердої групи.</i></p> <p><i>Санітар – санітара, куховар – куховара, касир – касира, мундир – мундира. (Винятки: комар – комара, хабар – хабара, долар – долара, пластир - пластиру).</i></p>
2	<p><i>Орієнтуючись на місце наголосу в Р. в. Однини, визначте, які іменники на - ар, - ир, належать до м'якої групи.</i></p> <p><i>Кобзар – кобзаря, лікар – лікаря, пустир – пустиря, козир – козиря. (Винятки: Ігор – Ігоря, якір – якоря, лобур – лобуря).</i></p>
3	<p><i>Орієнтуючись на лексичне значення іменників та на місце</i></p>

	<p>наголосу в Р. в. однини, визначення, які іменники II відміни на -яр належать до мішаної групи.</p> <p><i>Школяр – школяра, каменяр – каменяра, скляр – скляра.</i></p>
4	<p>Орієнтуючись на місце наголосу в Р. в. однини, визначте, які іменники II відміни на -яр належать до твердої групи.</p> <p><i>Ювіляр – ювіляра, маляр - мадаря, муляр – муляра, футляр – футляра.</i></p>
5	<p>Орієнтуючись на кількість складів у слові та на місце наголосу в Р. в. однини, визначте, які ім.. II відміни з основою на -р належать до твердої групи.</p> <p><i>Пир – пиру, мир – миру, вир – виру, двір – двору, мур – муру.</i></p>

Додаток В. Таблиця.

Коли час вичерпано, надається слово представникам пар, що опрацьовували те саме завдання, додавати в разі потреби щось до відповідей однокласників.

Отже, узагальнюємо, опрацьовуючи відмінювання іменників II відміни, пам'ятайте, що іменники чоловічого роду з основою на -р поділяються на групи особливо: до твердої групи належать однокласові іменники з основою на -ір, -ор, ур, -ер та іменники на -ар, яр, ир, з постійним наголосом; які в однині мають наголос на корені, а також іменники з рухомим наголосом; до мішаної – назви людей за професією або діяльністю з наголошеним суфіксом –яр.

Інтерактивна вправа-центральна частина заняття.

Їх метою є засвоєння навчального матеріалу, досягнення результатів уроку. Інтерактивна частина уроку має займати близько 50-60% часу на уроці [21, 54].

Урок української мови в 6 класі

Тема уроку: Типи відмін іменників.

Інтерактивна частина уроку проводиться шляхом застосування технології “Карусель”. Пропонується такий порядок роботи:

- а) підготовка до інтерактивної вправи. Учитель просить учнів розділитися на групи та обрати бригадира;
- б) робота в групах. Учні повторюють та обговорюють критерії віднесення іменників до відповідної відмін, передаючи аркуші з інформацією по колу;
- в) побудова графічної моделі. Учні будують у своїх конспектах графічну модель "Типи відмін іменників". Модель зіставляється з таблицею у підручнику.
- г) робота з підручником – виконання вправ.

Підбиття підсумків уроку

Вчителю варто задуматись над тим, що підбиття підсумків уроку – це дуже важливий етап інтерактивного заняття. Саме тоді пояснюється зміст проробленого; підводиться риска під знаннями, що повинні бути засвоєні, і встановлюють зв'язок між тим, що вже відомо, і тим, знадобиться їм у майбутньому [20, 88].

Функції підсумкового етапу уроку:

- прояснити зміст опрацьованого;
- порівняти реальні результати з очікуваними;
- проаналізувати, чому відбулося так чи інакше;
- зробити висновки;
- закріпити чи відкоригувати засвоєння;
- намітити нові теми для обміркування;
- установити зв'язок між тим, що вже відомо, і тим, що потрібно засвоїти, навчитись у майбутньому;
- скласти план подальших днів.

Під підсумками уроку мається на увазі процес, зворотний інструктажу. Іншим терміном для цього стану є "рефлексія" – здатність людини до самопізнання, вміння аналізувати свої власні дії, вчинки, мотиви й зіставляти їх із діями та вчинками інших людей. Мета рефлексії: згадати, виявити й усвідомити основні компоненти діяльності – її зміст, тип, способи, проблеми, шляхи їх вирішення, отримати результати [26].

Важливим фактором, що впливає на ефективність рефлексії в навчанні, є різноманітність її форм, і відповідність віковим та іншим особливостям дітей. Рефлексія не повинна бути лише вербальною – це можуть бути малюнки, схеми, графіки [26].

Рефлексія тісно пов'язана з іншою важливою для уроку дією – постановкою мети. Формулювання учнем мети свого навчання передбачає її досягнення і наступу усвідомлення способів досягнення поставленої мети. В цьому випадку рефлексія не лише підсумок, а й старт для нової освітньої діяльності і її нової мети [26, 56].

Стадії підсумкового стану уроку:

- 1) установлення факторів (що відбулося?);
- 2) аналіз причин (чому це відбулося?);
- 3) планування дій (що нам робити далі?).

Урок української мови в 6 класі

Тема уроку: Відмінювання іменників. Поділ іменників на відміни

На підсумковому етапі уроку учням пропонується відповісти на запитання:

- З якими граматичними поняттями ми працювали на сьогоднішньому уроці?
- На скільки відмін поділяються іменники в українській мові?
- Що ми враховуємо при віднесенні іменника до певної відміни?
- Які іменники належать до першої відміни? До другої, третьої, четвертої?
- Наведіть приклади іменників I та II відміни кожної групи?
- Навіщо кожному з нас треба знати правила поділу іменників на відміни? Як це може допомогти при побудові усного чи письмового висловлювання?
- Як ви гадаєте, чи виконали ми ті завдання, що поставили на початку уроку?
- Що нам допомогло опанувати складний граматичний матеріал?
- Які труднощі виникали у вас протягом уроку?

Серед методів і форм організації пізнавальної діяльності дослідники найчастіше називають ігри, дискусії, інтерактивні технології, постановку і розв'язання проблемних і творчих завдань, залучення учнів до дослідницької роботи, евристичної бесіди [1, 10].

У проблемні ситуації учнів вводять за допомогою проблемних питань чи завдань, логічно пов'язаних зі змістом навчального матеріалу. Ми пропонуємо для використання на уроках рідної мови ігрові проблемні ситуації, які можуть бути зачитані вчителем або навіть розіграні групою учнів, що значно підвищить інтерес школярів до опрацьованого матеріалу. Учитель або й самі учні можуть розігрувати власні спеціально продумані проблемні ситуації відповідно до теми уроку [11, 22]. Наприклад:

Тема : Прикметник як частина мови.

Робота в групах. Гра «Що? Де? Коли?»

Презентація домашнього завдання. Команди знавців ставлять запитання іншим командам, уточнюють відповіді.

1-ша група. Який народний календар зимових свят у січні?

В і д п о в і д ь.

1 січня – Новоріччя. З яким настроєм зустрінеш Новий рік, з таким і проведеш. Це – родинне свято.

6 січня – Свят-вечір, Багатий вечір, багата кутя. Це одне з найурочистіших свят. Його відзначають напередодні Різдва. Готують кутю, дванадцять пісних страв. Хлопці ходять колядувати. Починаються зимові святки.

7 січня – Різдво Христове. Одне з найбільших християнських свят.

8 січня – Богородиця. Це свято особливо важливе для жіноцтва, оскільки пов'язане з Матір'ю Божою.

14 січня – Новий рік за старим стилем, свято Василя. Василь вважається покровителем землеробства.

19 січня – Водохреще, Богоявлення, Хрещення Христове. Це – третє велике свято, яке завершує різдвяно-новорічний цикл. З ним пов'язують хрещення на Йордані Ісуса Христа.

25 січня – Тетяни. Якщо вигляне сонце, то рано прилетять птахи з вирію; а коли сніжно, то літо буде дощове.

2-г а г р у п а. Як святкують Різдво в різних країнах?

В і д п о в і д ь.

Мешканці Рима в центрі міста ставлять високу, 25-30-метрову ялинку, а перед палатою Папи – на площі св. Петра – будують великий вертеп заввишки з житловий будинок, постаті в ньому сягають 2-х метрів.

У Венесуелі люди на Свят-вечір діляться не проскурою, як ми, а виноградом. Кожна людина з'їдає 12 виноградин, які символізують 12 місяців; при цьому загадують бажання.

Французи під час різдвяних свят їдять білу ковбасу, запеченого індика та устиць.

3-т я г р у п а. Скільки років Дідові Морозу?

В і д п о в і д ь.

А й справді, цікаво, скільки років Дідові Морозу? Напевне цього ніхто не знає, але вважається, що він приходить до дітей уже 200 років. Живе в далекій Лапландії, де відпочиває і готує подарунки до наступного свята.

Санта Клаусом називають Діда Мороза американці й англійці, італійці кличуть його Бабо Натале, французи – Пер Натал, чехи – Микулаш, камбоджійці – Дід Жаром. Ось скільки братів у Діда Мороза!

4-т а г р у п а. Новорічне деревце – яке воно?

В і д п о в і д ь.

Дуже давно був у слов'ян бог-вишень Керніс. Щоб уласкавити його, щовесни на квітучих деревцях вишень засвічували свічки. Новий рік наші предки святкували навесні – 1 березня, згодом – 1 вересня і лише з 1700 року – 1 січня.

Цей стародавній звичайну слов'ян запозичили німці й так само почали напередодні Нового року вирощувати в дерев'яних діжках квітучі вишневі деревця і прикрашати їх. Але домогтися, щоб деревце вкрилося цвітом взимку, нелегко. І тому ялинка, завжди гарна й пишна, витіснила квітучу вишню. Уперше ялинку встановили й прикрасили паперовими трояндами 1600 року. У XVIII столітті новорічні деревця оздоблювали навіть посрібленими

картоплинами. А звичні для нас іграшки з'явилися аж у 1850 році (3 кн. «12 місяців»).

Таку форму роботи радимо використовувати під час факультативних занять, позакласних заходів, різноманітних мовознавчих змагань. Однією з відмінностей пропонованих навчально-пізнавальних ситуацій від традиційних шкільних запитань є те, що в них, крім інформаційного, наявний також емоційний компонент; це дає можливість активізувати не тільки інтелектуальну, а й чуттєво-емоціональну сферу учня [17, 9]. За нашими спостереженнями, використання проблемних ситуацій як засобу активізації пізнавальної діяльності учнів, де основним механізмом виступає розвиток їхнього критичного мислення, є доцільним і сприяє підвищенню ефективності навчально-виховного процесу в цілому [11, 15].

Сутність кооперативного навчання полягає в тому, що навчальний процес організується на засадах постійно активної взаємодії усіх учнів класу. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці), де учень і вчитель рівноправні.

Важливим чинником формування пізнавального інтересу виступає особистість вчителя, який організовує пізнавальну діяльність учнів, рівень його педагогічної майстерності. Зацікавленість вчителя, емоційність викладання, ораторська обдарованість педагога, вміння організувати диференційоване навчання та обрати адекватну рівню розвитку учнів його модель є важливими умовами розвитку пізнавального інтересу. Вчитель має не тільки створювати умови для засвоєння учнями певної системи знань, але й навчати прийомів їх застосування і пошуку. Тільки тоді можливий перехід від одного етапу розвитку пізнавального інтересу до іншого [25, 12]. Важливим в технологіях кооперативного навчання є й те, що їх використання дозволяє максимально наблизити теоретичні основи навчального предмета до практики, використовувати при аналізі проблемних ситуацій власний досвід учнів. Це значно підвищує рівень пізнавальної активності учнів і є важливим чинником розвитку пізнавального інтересу.

У середніх та старших класах цей прийом є дійовим стимулом пізнавальної активності учнів. Якщо вчитель пропонує по ходу свого викладу виділити основні питання, тобто скласти план викладеного матеріалу, це завдання змушує школярів глибше вникати в сутність нової теми, подумки розчленовується матеріал на найважливіші логічні частини [12, 10].

Хороший ефект в активізації пізнавальної діяльності при усному викладі дає прийом, пов'язаний з спонукання учнів робити порівняння, зіставляти нові факти, прийоми та положення з тим, що раніше вивчено. Прийом порівняння вимагає від учнів вміння осмислювати внутрішні зв'язки в навчальному матеріалі, звертати увагу на причини, що викликають те чи інше явище.

Розвивають творчу активність школярів і вправи ігрового характеру, які привчають швидко оперувати засвоєним матеріалом, збагачують лексичний запас. Так, на підсумковому уроці до теми „Будова слова” можна, наприклад, використати вправи-ігри:

Відгадайте слово, яке я задумала:

1) У нього корінь такий, як у слова ліки, суфікс – як у слова поштар (лікар).

2) У нього корінь, як у слова закордонний, префікс, як у слова прилетіти, суфікс – як у слова годинник. Що означає це слово? Складіть з ним речення.

Як бачимо, кожна з наведених вправ потребує, насамперед, активізації набутих знань, розвиває творчу активність учнів, робить їхні знання більш свідомими, стійкими. Досвід показав: використання таких завдань сприяє тому, що уроки української мови стають цікавими, бажаними для учнів [11, 14].

Урок української мови у 8 класі

Способи зв'язку однорідних членів речення		
ЗВ'ЯЗКИ	ОДНОРІДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ ПОЄДНУЮТЬСЯ ЗА ДОПОМОГОЮ:	НАПРИКЛАД

1. Сполучниковий	Сурядних сполучників:ні,та,і,ні...ні,і...і,також;протиставних:а,але,та,зате,проте,однак, та й; розділових:або, чи, аби, або...або, чи...чи, то...то, не то...не то,хоч...хоч	Місяць пливе оглядать і небо, і зорі, і землю, і море. <p style="text-align: right;">(Т.Шевченко.)</p> О думи мої! О славо злая! За тебе марно я в чужому краї мучуся... але не каюсь. <p style="text-align: right;">(Т.Шевченко.)</p> Хоч їж, хоч дивися, а щоб ціле було і неголодний був! (Народна творчість)
2. Безсполучниковий	Тільки інтонації	Місяць пливе оглядать і небо, і зорі, і землю, і море. <p style="text-align: right;">(Т.Шевченко.)</p> О думи мої! О славо злая! За тебе марно я в чужому краї мучуся... але не каюсь. <p style="text-align: right;">(Т.Шевченко.)</p> Хоч їж, хоч дивися, а щоб ціле було і неголодний був! (Народна творчість)
3. Мішаний	Сурядних сполучників та інтонації	І так повзла зима, заметільна, сніжна, морозна і чарівна. <p style="text-align: right;">(М.Рильський)</p>

Додаток Г. Таблиця

VI. Виконання вправ на закріплення вивченого.

Ротаційні трійки.

Після перегляду інформації на екрані, вчитель об'єднує учнів в ротаційні трійки.

Ротаційні (змінювані) трійки – найефективніший варіант кооперативного навчання для активного, ґрунтового аналізу та обговорення нового матеріалу з метою його осмислення, закріплення та засвоєння).

Робота біля дошки.

«Я-коректор»

Знайдіть помилки і запишіть речення правильно.

Пшениця і вдячність родять лише на доброму ґрунті (Народна творчість).

Пшениця жито на добрім сіялись лану (Т. Шевченко).

Журавлі несуть комусь нове життя ім'я, і слово (Р.Лубківський).

Робота з роздавальним матеріалом.

Перепишіть прислів'я, завершуючи їх. Однорідні члени речення підкресліть. Поясніть вживання розділових знаків. Як ви розумієте ці прислів'я?

Розумний – не хитрий, а...

Розум приходить не тільки з роками, а й з...

Розумний чоловік і на скелі житиме, а молоко ...

Розум розуму не завада, а...

Для довідок.

Мудрий, шипами, питиме, відрада.

VII. Домашнє завдання і інструктаж до нього.

1. Вивчити матеріал § 2 (с. 117).

2. Вправа 240.

VIII. Підсумки уроку, мотивація оцінювання.

Урок української мови в 8 класі

Тема: Складносурядне речення, його будова і засоби зв'язку в ньому

Мета: поглибити знання учнів про складне речення, будову складносурядного речення, засоби зв'язку в складносурядному реченні; розвивати уміння і навички розрізняти складні речення різних типів, визначити

їх структуру і засоби зв'язку між простими реченнями у складносурядному; формувати інтерес до вивчення синтаксису української мови.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Методи та прийоми: бесіда вчителя, робота з підручником, „Мікрофон”, прийоми думкового характеру, робота в парах, робота в мікрогрупах.

Хід уроку:

I. Організаційний момент.

II. Перевірка домашнього завдання

Диференційоване завдання за 3 варіантами:

- 8б. – вправа 21; 9,10б. – вправа 32; 11,12балів – скласти вірш чи твір-замальовку про «Прихід осені», вживаючи складні речення різних типів.

- Гра «Мікрофон». Передаючи «мікрофон» по ряду ланцюжком, діти дають відповіді на запитання з розділу «Синтаксису» і «Морфології»:

1. Що вивчає «Синтаксис» ?
2. Яке речення називається простим?
3. Яке речення називається складним?
4. Які типи складних речень ви знаєте?
5. Що таке сполучник?
6. Які типи сполучників виділяють? Назвіть приклади?

- Тест для самоконтролю.

III. Мотивація навчальної діяльності.

Тема нашого уроку: «Складне речення, його будова і засоби зв'язку в ньому».

Мета уроку: поглибити знання про складне речення, будову складносурядного речення, засоби зв'язку в складносурядному реченні; розвивати уміння і навички розрізняти складні речення різних типів, навчитися визначати їх структуру і засоби зв'язку між простими реченнями у складносурядному.

На дошці записані речення:

Записати речення, підкреслити в кожному граматичні основи.

Довести, що речення є складносурядними. Визначити, до яких розрядів належать вжиті для зв'язку їхніх частин сполучники.

1. Старенька хата сперлась дахом в сад, а вишня в стріху свої гілки горне.
2. Хай не мліють ріки і озера, і буде в них вода цілюща й чиста.
3. Хай не згаса калинове намисто, а колос наливає повне зерно.

IV. Засвоєння теоретичного матеріалу.

Слово вчителя: Складне речення, частини якого поєднані сурядними зв'язками, називають складносурядним.

Робота в парах.

Опрацюйте матеріал, проведіть взаємоопитування у формі діалогу.

Робота з підручником стор. 14, на основі таблиці.

V. Закріплення знань.

• Робота в мікрогрупах (4 особи)

Побудуйте речення за поданими схемами, запишіть в зошит.

1. Або =====, або _ _ _ _ _ ===== .

2. _ _ _ _ _ =====, а _____ =====.

3. _____ _ _ _ _ _ =====, а _____ =====.

4. ===== _____ _ _ _ _ _ , проте _ _ _ _ _ _____
=====.

• Завдання на картці

Завдання: продовжіть речення так, щоб утворилися складносурядні речення, які складатимуть невеликий пейзаж.

2.2. Кооперативне навчання в системі розвитку комунікативних умінь школярів

Одним з основних напрямів реформування національної освіти є посилення її гуманізації, забезпечення навчально-виховного процесу сучасними технологіями формування всебічно розвиненої особистості. Це зумовлює

перегляд усталених стратегій вивчення рідної мови, підпорядкування роботи над мовною теорією завданням мовленнєвого розвитку учнів. Випускники школи повинні не лише мати певні знання, а й уміти використовувати їх у нетрадиційних ситуаціях, тобто оволодіти способами практичної діяльності, набувати творчого досвіду [25, 10].

Аналіз психолого-педагогічної літератури і доробку вчителів-словесників свідчить про те, що забезпечити повноцінний розвиток особистості можна лише тоді, коли навчально-виховний процес набуватиме особистісного спрямування й будуватиметься на засадах активної взаємодії його учасників [17, 5]. Цим вимогам відповідають інтерактивні технології навчання, використання яких створює умови для забезпечення ситуації успіху для кожного учня, формування позитивного ставлення до пізнавальної діяльності, розвиваються комунікативно-мовленнєві вміння.

Сучасні дидактики О.Пометун та Л.Пироженко виокремлюють чотири групи інтерактивних технологій, серед яких чільне місце займають технології кооперативного навчання, що передбачають роботу в парах, трійках, малих групах [19, 43].

Парна робота ефективна на початкових етапах навчання учнів в інтерактивному режимі. Її можна практикувати для засвоєння, закріплення та перевірки знань на аспектних уроках. Завдання доцільно давати постійним парам, щоб спільну роботу виконували учні, які сидять за однією партою. У парі школярі міняються ролями вчителя й учня, працюють у режимі взаємодопомоги, навчаючи одне одного, або в режимі взаємоконтролю, коли вони контролюють одне одного. На нашу думку, постійна пара – один із найефективніших механізмів, що забезпечує регулярне навчальне спілкування учнів на уроці, підвищує мовленнєву й розумову активність кожного з них [27, 12].

Простим і ефективним методом парної роботи є «Лінгвістичний двобій» (за відведений час учні ставлять одне одному запитання й відповідають на них). Цей метод можна використовувати на етапі закріплення мовного матеріалу.

Така робота спонукає учнів не лише до правильного й точного формулювання запитань, а й до коротких точних відповідей [27, 12].

У старших класах учні із задоволенням займаються пошуковою діяльністю, тому прийом «Вірю – не вірю» зацікавлює школярів. Суть його полягає в тому, що один з учнів готує вдома для свого напарника різноманітні фрази (5-6), свідомо порушивши в деяких із них норми слововживання. На занятті (як правило, на його початку, але залежно від теми, типу уроку можна і наприкінці) другий учень шукає і виправляє помилки. Наступного разу вони міняються ролями [24, 22].

Важливо наголосити, що решта дітей мають бути уважними, адже таке завдання по черзі одержуватиме кожна пара, а приклади не повинні повторюватися. Цей прийом спрямований на вдосконалення культури мовлення школярів, розвиває в них мовне чуття.

Різновидом цього прийому є ігровий пошук: учні отримують від учителя картки з однаковим завданням, але різними прикладами. Виконавши роботу, діти обговорюють результати свого пошуку і спільно роблять висновок [24, 23]. Наприклад, під час вивчення в 11-му класі теми «Слово, словосполучення, речення» можна дати таке завдання: кожен учень повинен погодитися з твердженням або спростувати його, наводячи приклади сполучень слів.

До словосполучень належать поєднання таких слів:

1-й учень:

підмет + присудок

повнозначне слово + повнозначне слово (з'єднані сурядним зв'язком)

службове слово + повнозначне слово повнозначне слово +
фразеологічний зворот

2-й учень:

повнозначне слово + повнозначне слово складені форми ступенів порівняння прикметників складеної форми майбутнього часу давноминулий час.

Таке інтерактивне завдання не лише розвиває мовленнєві вміння учнів, а й створює проблемну ситуацію, є джерелом творчого пошуку.

Серед інтерактивних прийомів парної роботи в старших класах можна виокремити й такі:

- обговорення невеликого тексту, письмового документа;
- переклад іншомовного тексту;
- критичний аналіз чи редагування письмової роботи іншого учня, взаєморецензування;
- спільне формулювання запитань до вчителя, учнів.

Систематичний переклад і редагування текстів привчає школярів бути уважними до свого мовлення, дбати про його якість, формує комунікативну правильність та запобігає помилкам. Працю над перекладом можна теж зробити кооперативною: один учень зачитує заздалегідь підготовлений ним текст іноземною мовою, другий поступово перекладає, аудиторія фіксує помилки, кілька сильних учнів виступають як рецензенти. Якщо потрібно, вчитель теж коментує рівень учня-перекладача, пояснює та редагує його висловлювання. Тривалість роботи над перекладом – 5-10 хв. [24, 25].

З метою розв'язання складних проблем, що потребують спільної, а не індивідуальної діяльності, доцільно організовувати роботу в малих групах, провідним методом якої є дослідницький. У групи слід об'єднувати 3-5 учнів. Утворювати малі групи найдоцільніше з 4 учнів, що сидять за сусідніми партами. Таким чином усі члени групи мають змогу добре бачити одне одного. В умовах класно-урочної системи це оптимальний спосіб організації навчального простору, що не потребує значної підготовки [14, 23]. Починати

роботу в малих групах потрібно з чіткого розподілу ролей між їхніми учасниками:

- спікер (керівник групи) оголошує завдання, організовує порядок виконання, заохочує групу до роботи, пропонуючи учасникам по черзі висловитися, підбиває підсумки й визначає доповідача;
- секретар коротко й розбірливо записує результати роботи групи, бере участь в обговоренні;
- посередник стежить за часом, заохочує учнів до роботи, висловлює власну думку щодо предмета обговорення;
- доповідач чітко висловлює спільну думку групи, представляє результати її роботи.

Із сильних учнів утворюють окрему групу – групу «експертів», яка складає свій варіант виконання завдання, фіксує відповіді доповідачів кожної групи, а на завершення пропонує узагальнену відповідь [14, 24].

Залежно від змісту й мети навчання можна використовувати різні інтерактивні прийоми роботи малих груп: «Діалог», «Спільний проект», «Акваріум» (див. Додаток В), «Пошук інформації», «Синтез думок» тощо [14, 28].

Суть прийому «Діалог» полягає в спільному пошукові групами узгодженого рішення. Вся увага зосереджується на сильних моментах у позиції інших, виключається протистояння, критика позиції іншої групи. Наприклад, під час закріплення в одинадцятикласників знань про види присудків цей інтерактивний прийом допоможе звернути увагу учнів на ті випадки, коли інфінітив не входить до складеного дієслівного присудка [28, 45]. На підтвердження цього групам пропонується проаналізувати присудки в таких реченнях:

1-ша група

1. *Одного разу він прийшов сюди з етюдником, примостився і почав малювати.* 2. *Цар заборонив Шевченкові писати й малювати.* 3. *Робітники прийшли копати колодязь.* 4. *Смерть життя не може перемогти.* 5. *Подали команду рушати.*

2-га група

1. Ще звечора почало десь гуркотіти. 2. Тато попросив сина трохи зачекати. 3. Сергій першим прибіг почути новину. 4. Я вірші став писати під вечір золотий. 5. Учні отримали завдання вивчити вірш напам'ять.

3-тя група

1. Семен не міг ніяк скласти докупи літер. 2. Режисер запропонував артистам зіграти в новій виставі. 3. Поляки приїхали відвідати наші музеї. 4. Марина продовжувала готувати сніданок. 5. Дивізія отримала наказ припинити вогонь.

Учні кожної групи, отримавши від учителя вказівку глибоко вникнути в зміст речень і визначити синтаксичну роль інфнітивів, з'ясовують, що лише в 1 і 4 реченнях вони є частиною складеного дієслівного присудка, а в решті речень функціонують як другорядні члени (2 – додаток, 3 – обставина, 5 – означення). Як результат пошукової роботи груп учні (іноді з допомогою вчителя) складають відповідну пам'ятку.

Пам'ятка

Як визначити синтаксичну роль інфнітива в реченні

1. Якщо дія інфнітива стосується додатка, а не підмета, то в реченні цей інфнітив виконує роль додатка.
2. Якщо до інфнітива можна поставити від іменника запитання який? яка? яке?, то він є означенням.
3. Інфнітив при дієслові зі значенням руху завжди є обставиною мети.
4. Інфнітив виступає в складі присудка, якщо допоміжне дієслово виражає значення початку, кінця, тривалості дії, її бажаності чи можливості.

Приєм «Діалог» можна результативно використовувати й на уроках розвитку мовлення. Особливу увагу слід приділяти використанню різноманітних формул мовного етикету, даючи можливість учням самостійно робити висновки щодо лексичних і стилістичних засобів мови [16, 14].

Завдання групам: визначити, у якому значенні вжито в поданому уривку слово *нічого*.

1-ша група

- *Як ваше здоров'я?*
- *Спасибі, нічого. (Непогано.)*

2-га група

- *Вибачте, я, здається, взяв вашу книжку?*
- *Нічого. Вона мені зараз не потрібна. (Це неважливо, дрібниці, не має значення, немає за що просити вибачення.)*

3-тя група

- *Вам допомогти?*
- *Нічого, не турбуйтеся. (Ввічлива відмова.)*

4-та група

- *Ти щось про це знаєш?*
- *Ні, нічого. (Заперечення.)*

На початкових етапах навчання учні працюють із готовими зразками, спостерігаючи за мовними явищами, згодом вони успішно виконуватимуть завдання на самостійне продукування діалогів із використанням певного слова в конкретному, зумовленому ситуацією спілкування значенні. Наприклад, етикетну формулу будь-ласка зі значенням: а) чемного прохання; б) дозволу; в) відповіді на подяку; г) готовності відповісти, підтримати розмову. Такі завдання не потребують багато часу на виконання й формують сталі навички комунікативно доречного мовлення [16, 16].

Інтерактивний прийом «Синтез думок» метою та початковою фазою дуже подібний до «Діалогу», однак після виконання завдання у групі учні, передають записаний на аркуші свій варіант іншим групам, які доповнюють його власними думками, підкреслюють те, з чим не погоджуються. Остаточний варіант експерти зіставляють зі своїм, роблять загальний звіт, який обговорює весь клас. Спостереження під час експериментального навчання показали, що у школах традиційним є такий вид роботи, як орфографічне й пунктуаційне виправлення тексту. Проте в письмових роботах учні припускаються багатьох граматичних і стилістичних помилок [16, 18]. Тому пропонуємо ввести рубрику

«Офіс коректора», поклавши в основу прийом «Синтез думок»: учні редагуватимуть тексти, насичені помилками саме таких різновидів.

Цей прийом можна використати й під час виконання завдань, складних для індивідуальної роботи. Наприклад, записати подані іменники (імена учнів класу, учителів, рідних тощо) у кличному відмінку, згрупувати їх за закінченнями, зробити висновок щодо вибору їх.

Щоб усебічно висвітлити якусь проблему, доцільно давати малим групам завдання різного змісту. Цей прийом у дидактиці має назву «Спільний проект». Наприклад, на першому уроці в 11-му класі учням, об'єднаним у малі групи, можна запропонувати підготувати наукову доповідь на одну з тем:

- 1-ша група – «Мовлення як результат розвитку людини»;
- 2-га група – «Мовлення як фактор розвитку особистості»;
- 3-тя група – «Мовлення як форма самовираження особистості»;
- 4-та група – «Мовлення як засіб взаємодії між людьми»;
- 5-та група – «Мовлення як засіб управління й самоуправління».

Після завершення роботи «експерти» з кожної групи виступають із доповіддю, унаслідок чого складається спільний проект «Роль мовлення в житті людини», який рецензує й доповнює група «експертів». На прикінцевому етапі роботи учні самостійно записують основні положення цього проекту в зошит. Отже, ця інтерактивна технологія дає змогу розвивати в учнів комунікативні вміння в трьох видах мовленнєвої діяльності – говорінні, аудіюванні й письмі [28].

Коли учні матимуть сформовані навички групової роботи, варто запропонувати їм ще один прийом кооперативного навчання – «Акваріум». Його мета – розвивати вміння дискутувати, формулювати й аргументувати свою думку. Наведемо приклад застосування цього прийому на уроці розвитку зв'язного мовлення в 11-му класі [28, 34].

Учні об'єднуються в 4 групи по 4-6 осіб («експертної» групи немає). Учитель, який виконує роль ведучого, оголошує завдання.

Деякі вчені-екологи жартівливо визначають такі закони екосфери:

- 1-й закон – усе пов'язане з усім;

2-й закон – усе кудись має подітися;

3-й закон – природа знає краще;

4-й закон – ніщо не дається даремно.

Як ви розумієте їх?

1-ша група сідає в центр аудиторії й після 3-5-хвилинного обговорення 1-го закону знаходить спільне рішення або підсумовує дискусію. Учні інших груп слухають, не втручаючись у перебіг дискусії. Після цього члени групи повертаються на свої місця, а вчитель звертається до класу з такими запитаннями:

- Чи погоджуєтеся ви з думкою групи?
- Чи була ця думка достатньо аргументованою, доведеною? Який з аргументів ви вважаєте найпереконливішим?

На цю бесіду слід відвести не більш як 3 хв. Після цього місце в «Акваріумі» займає інша група, яка й обговорює наступний закон. Наприкінці вчитель спільно з учнями аналізує перебіг групової роботи, коментує ступінь володіння навичками дискусії в учасників малої групи, звертає увагу на потребу й напрями подальшого вдосконалення їх.

Особливої уваги вимагає вдосконалення таких умінь учнів, що становлять основу комунікативної компетентності [20, 57]:

-уміння адекватно сприймати на слух діалог і монолог, що передбачає зосередження уваги на осмисленні висловлювання (теми, фактів, доказів, головного і другорядного, логіки викладу), його оцінювання, використання різних прийомів фіксації почутого (запис ключових слів, плану висловлювання, статистичних даних тощо) відповідно до комунікативного завдання (участь у дискусії, передача інформації іншому, використання її у власній роботі);

-уміння користуватися різними видами читання (ознайомчим – для швидкої орієнтації в його змісті; навчальним – з метою глибокого осмислення і засвоєння прочитаного; вибіркового – для добору інформації з певної теми); свідомо ставитися до вибору, що читати; усвідомлювати мету читання, орієнтуватися, кому адресований текст, оцінювати сприйнятий

текст; виділяти в ньому головне і другорядне;

-уміння вести діалог з додержанням вимог українського мовленнєвого етикету в різних життєвих ситуаціях (у дружньому колі, в розмові зі старшими чи молодшими, у безпосередньому спілкуванні на зборах, засіданнях, диспутах, зустрічах чи під час розмови по телефону);

-уміння створювати усні монологічні висловлювання (здатність виступати на засіданнях у школі з повідомленням, доповіддю, поділитися в родині, колі друзів, знайомих, товаришів побаченим, почутим, пережитим; висловити своє ставлення до обговорюваного питання, дати певні роз'яснення тощо);

-уміння створювати письмові тексти різних стилів (розмовного, наукового, художнього, офіційно-ділового, публіцистичного) і типів мовлення (розповідь, опис, роздум), різних стилів і жанрів: художнього (оповідання, художній опис, портретний нарис, казка тощо), наукового (визначення поняття, план, тези, конспект, доповідь, рецензія, анотація та ін.), публіцистичного (стаття в газету, репортаж, відгук про твір мистецтва), офіційно-ділового (заява, повідомлення, акт, доручення, автобіографія, протокол і под.).

Кооперативні методи навчання забезпечують активну взаємодію учнів і вчителя в навчальному процесі. Інтерактивна взаємодія виключає як домінування одного учасника процесу над іншим, так і однієї думки над іншими. У ході кооперативного навчання школярі навчаються спілкуватися, не лише слухати, а й чути співрозмовника, критично мислити, приймати обмірковані рішення. Кооперативне навчання є особливо ефективним у формуванні комунікативних і мовленнєвих компетенцій школярів [19, 44].

Таким чином, можемо зазначити, що уроки української мови мають великі потенційні можливості для застосування кооперативних технологій. Побудовані на діалозі, вільному обміні думками, авансуванні та прогнозуванні успіху, уроки рідної мови стимулюватимуть розкриття внутрішніх резервів кожного учня, сприятимуть розвитку його комунікативних умінь і навичок.

ВИСНОВКИ

Аналіз науково-педагогічної літератури засвідчив, що основною формою організації навчальної діяльності практично у всіх країнах світу є сьогодні класно-урочна система. Будучи прогресивною протягом чотирьох століть сьогодні, вона перестала задовольняти потреби суспільства в освіті і потребує вдосконалення. Критика класно-урочної системи найчастіше пов'язана з пасивністю учнів на уроках та відсутністю інтересу до навчання, зниження якості знань, перевантаженням дітей домашніми завданнями й уроками, з тим, що навчальні заняття шкідливо впливають на здоров'я школярів. У зв'язку з цим усе гострішою стає проблема вдосконалення форм організації процесу навчання, знаходження відповіді на запитання “як навчати, як створити умови для розвитку та самореалізації особистості в навчальному процесі”. Значною мірою цього можна досягти, використовуючи сучасні технології інтерактивного навчання

Проблема застосування технологій кооперативного навчання на уроках української мови в закладах нового типу (ліцеях, гімназіях) залишається актуальною і водночас мало розробленою. Поява шкіл з профільним навчанням або закладів нового типу зумовлена новим соціальним замовленням: виховання громадянина, якому притаманна висока культура, широка ерудиція, загальна самоосвітність. Це викликало потребу перегляду теорії й практики навчання мови, яка неможлива без удосконалення традиційних підходів та запровадження нових технологій навчання. Саме в закладах нового типу створені найкращі умови для застосування кооперативних технологій навчання. У традиційному навчанні, коли все пояснюється, розтлумачується учням, немає місця інформаційно-пізнавальним суперечностям; учень позбавлений можливості «поламати голову над суперечністю», а це, безумовно, позбавляє його радості пізнання.

Важливою умовою ефективності кооперативних технологій є особистісно-орієнтований підхід до учнів, діагностика їх готовності до групової діяльності. Але неодмінною умовою ефективності є також робота вчителя-словесника на уроці. Сьогодні потрібно забезпечити навчання і виховання

школярів з урахуванням найновіших досягнень науково-технічного прогресу, щоб приблизити рівень знань, одержаних учнями на уроці, до тих вимог, які ставить життя, забезпечити всебічний розвиток особистості. У діяльності вчителя мови можна виділити чотири функції: конструкторська, організаційна, комунікативна, дослідницька. Всі ці сторони діяльності вчителя тісно пов'язані і спрямовані на навчання, виховання і розвиток особистості його вихованців.

Групи як первинні робочі колективи об'єднують учнів з різним рівнем здібностей, успішності, робочого темпу і виконавської діяльності, створюють можливості переходу до диференційованого керування навчальною діяльністю з урахуванням індивідуальних відмінностей дітей.

Активна дидактична взаємодія сприяє розвитку дітей з різним рівнем пізнавальних процесів (сприймання, пам'яті, уваги, мислення, уяви) та багатьма іншими рисами і якостями.

Кожний сучасний урок з кооперативними технологіями навчання повинен мати свою концепцію, свою логіку, свій стиль, але він обов'язково повинен бути пов'язаний з попередніми та наступними уроками.

Застосування активних та інтерактивних технологій навчання сприяє розвитку навичок критичного мислення та пізнавальних інтересів учнів.

На уроках, де використовуються технології кооперативного навчання, діти почувають себе впевнено, вільно висловлюють свої думки і спокійно сприймають зауваження, адже вони є активними учасниками навчального процесу.

На сучасному уроці української мови необхідне поєднання колективності в роботі з індивідуальним і диференційованим підходом до школярів. Слід організувати так роботу учнів на уроці, щоб кожен з них працював у повну міру своїх можливостей. Основне для вчителя-словесника – не вичерпати себе, не залишитися на одному рівні, не відстати від вимог сучасності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абасов З. Форма обучения – групповая работа // Директор школы. – 1998. – № 6. – С. 8-15.
2. Басоля А. Особистісно-зорієнтоване навчання: цілепокладання, рефлексія, оцінка // Укр. мова і літ-ра в школі. – 2004. – № 7. – С. 6-10.
3. Бондар С., Момот Л., Липова Л. Перспективні педагогічні технології в шкільній освіті – Рівне, 2003. – 208 с.
4. Гадяцький М., Хлебнікова Т. Організація навчального процесу в сучасній школі. – Харків: Видавництво «Ранок», 2004. – 136 с.
5. Гриценко Л. Основні ідеї інтерактивного особистісно-зорієнтованого навчання // Завуч. – 2003. – № 15. – С. 19-26.
6. Інтерактивні методи навчання. Досвід упровадження / За ред. В.Шарко. – Херсон: Олді-Плюс, 2002. – 207 с.
7. Караман С. Методика навчання української мови в гімназії – К: Знання. – 2000. – 530 с.
8. Кириллова Г. Совершенствование урока как целостной системы. – М.: Просвещение, 1983. – 96 с.
9. Когут О. Інноваційні технології навчання української мови та літератури – Тернопіль: Астон, 2005. – 200 с.
10. Концепція мовної освіти 12-річної школи // Дивослово. – 2005. – № 5 – С. 23-34.
11. Кратасюк Л. Інтерактивні методи навчання. Розвиток комунікативних і мовленнєвих умінь. // Дивослово. – 2004 – № 10. – С. 12-18.
12. Лобанчук О. Мова і література в школах нового типу та ВНЗ. Розвиток мовленнєвих умінь у процесі інтегрованої художньої діяльності. // Українська мова і література в школі. – 2003 – № 7. – С. 10-19.
13. Малафіїк І. Урок в сучасній школі. Питання теорії та практики. – Рівне: Книга, 1999. – 76 с.
14. Мілоста Н.М. Роль інтерактивного навчання в розвитку комунікативної компетенції. – Режим доступу: [http// www. ua.textreferat.com](http://www.ua.textreferat.com)
15. Методика мови. Елементи практичної риторики в 11 класі. //

Українська мова і література в школі. – 2003 – № 3. – С. 8-12.

16. Методика навчання рідної мови в ЗНТ / За ред. М. Пентилюк. – К.: Ленвіт, 2000. – 359 с.

17. Низкодубова В. Інтерактивні методи навчання // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2009. – №1 (185). – С. 12-18.

18. Омельчук С. На шляху до людини розмовляючої // Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях. – 2003 – №5. – С. 4-9.

19. Освітні технології. За ред. О. Пехоти. Навчально-методичний посібник. – К.: А.С.К, 2002. – 120 с.

20. Особливості технології уроків української мови та літератури. – Режим доступу: [http:// www.kref.ru/infoshkolnajaprograma/.../4.html](http://www.kref.ru/infoshkolnajaprograma/.../4.html).

21. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання. – К.: А.С.К, 2004. – 192 с.

22. Родигіна І. Компетентісно орієнтований підхід до навчання. – Х.: Видавнича група «Основа», 2005. – 130 с.

23. Семчук Д. Творчо-дослідницькі та інтерактивні технології навчання на уроках української словесності. – Тернопіль, 2007. – 180 с.

24. Софій Н., Кузьменко В. Про сто і один метод активного навчання / Всеукраїнський фонд «Крок за кроком». – К.: Генеза, 2004. – 98 с.

25. Творчо-дослідницькі та інтерактивні технології навчання на уроках української словесності. Метод. посібник / Д. Семчук. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. – 120 с.

26. Трочимчук Ю.С. Організація колективної пізнавальної діяльності школярів. – Режим доступу: [http:// www.ipro.org.ua](http://www.ipro.org.ua)

27. Шелехова Г. Формування комунікативних умінь на уроках української мови в 6 класі. // Українська мова та література в школі. – 2003 – № 1 – С. 15-25.

28. Янчук І. Самореалізація особистості підлітка на уроках української мови. // Українська мова і література в школі. – 2003 – №5. – С. 10-14.

ДОДАТКИ

Відмінності традиційного та розвивального навчання		
Параметри порівняння	Традиційна система навчання	Розвивальна система навчання
1	2	3
Ціль навчання	Отримання знань, реалізація програми, розвиток розумових процесів	Загальний розвиток учнів, розвиток розуму, почуттів, волі, навчання вмінню вчитися, жити серед людей, формування творчої особистості
Спосіб навчання	Передача дитині способів дій через алгоритм, схему, приклад	Передача принципів дій через організовану навчальну діяльність і соціальне середовище
Способи спілкування і навчання	Авторитарний: наставляти, навчати, пояснювати. Взаємини керівництва і підлеглих: учитель знає – учень не знає. Позиція учителя: «зверху-вниз»	Спочатку «авторитарна демократія», потім демократичний стиль спілкування. Учитель — організатор особистої діяльності учня. Співпраця, методичне співавторство
Модель взаємодії	Учитель — учень	Учитель — учень. Учень — учень. Учень — учитель
Форми навчання	Фронтальні, індивідуальні	Фронтальні, індивідуальні, групові, командні

Параметри порівняння	Традиційна система навчання	Розвивальна система навчання
Розвиток емоційної сфери. Мотивація навчання	Розвиток пізнавального інтересу. Молодші класи — навчання з елементами зовнішньої цікавості. Далі — вузькі інтереси з орієнтацією на бальну оцінку	Навчальні та широкі пізнавальні інтереси. Далі — інтерес до пізнавальної діяльності, отримання, здобуття знань
Інтелектуальний розвиток	Відсутність системи роботи	Розвиток загальних інтелектуальних умінь: порівняння, класифікація, узагальнення, критичність. Самостійність, глибина, широта мислення
Вольовий розвиток	Нульовий потенціал	Спрямованість навчання на вміння долати труднощі, добиватися отримання результату, розвиток працездатності
Форми виховання	Через заборону, тренінг, вишкіл	Формування сприятливого морального клімату. Осмислення джерел учинків і способів розв'язання конфліктів

Продовж. табл.

Параметри порівняння	Традиційна система навчання	Розвивальна система навчання
Методико-дидактичний аспект навчання	Окремі питання. Монолог. Передбачення помилок. Одне вірне рішення. Відсутність пауз. Безрадісна праця	Проблемні питання. Діалог. Право на помилку. Варіанти правильних відповідей. Паузи. Поетизація процесу навчання
Самовиховання	Нульовий потенціал	Знання прийомів самовиховання: осмислення своєї індивідуальності, знання елементів самовиховання, самоаналіз, самоконтроль
Нетрадиційні форми активізації психічного здоров'я	Нульовий потенціал	Точковий масаж, динамічні релаксаційні паузи, функціональна музика, рухомі дидактичні та соціальні ігри

Додаток А. Таблиця.

Вживання відмінкових значень ім. II відміни:	- вживання закінчення - а (я), - у(ю) в ім. ч. р. одн. в Р. в;
	- розрізнення форми З. – Р. відмінників у словосполученнях типу: купити цукор (З. в.) – купити цукру (Р. в.)

	- правильне вживання паралельних відмінкових форм: воротами – ворітьми; на мосту – на мості; читати лист – читати листа
--	--

Додаток Б. Таблиця.

Відмінювання іменників II відміни	
1	Санітар – санітара, куховар – куховара, касир – касира, мундир – мундира. (Винятки: комар – комара, хабар – хабара, долар – долара, пластир - пластиру).
2	Орієнтуючись на місце наголосу в Р. в. Однини, визначте, які іменники на - ар, - ир, належать до м'якої групи. Кобзар – кобзаря, лікар – лікаря, пустир – пустиря, козир – козиря. (Винятки: Ігор – Ігоря, якір – якоря, лобур – лобуря).
3	Орієнтуючись на лексичне значення іменників та на місце наголосу в Р. в. однини, визначення, які іменники II відміни на - яр належать до мішаної групи. Школяр – школяра, каменяр – каменяра, скляр – скляра.
4	Орієнтуючись на місце наголосу в Р. в. однини, визначте, які іменники II відміни на -яр належать до твердої групи. Ювіляр – ювіляра, маляр - маляра, муляр – муляра, футляр – футляра.

Додаток В. Таблиця.

Способи зв'язку однорідних членів речення		
ЗВ'ЯЗКИ	ОДНОРІДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ ПОЄДНУЮТЬСЯ ЗА ДОПОМОГОЮ:	НАПРИКЛАД
4. Сполучниковий	Сурядних сполучників:ні,та,і,ні...ні,і ...і,також;протиставних:а, але,та,зате,проте,однак, та й; розділових:або, чи, аби, або...або, чи...чи, то...то, не то...не то,хоч...хоч	Місяць пливе оглядать і небо, і зорі, і землю, і море. (Т.Шевченко.) О думи мої! О славо злая! За тебе марно я в чужому краї мучуся... але не каюсь. (Т.Шевченко.) Хоч їж, хоч дивися, а щоб ціле було і неголодний був! (Народна творчість)
5. Безсполучниковий	Тільки інтонації	Місяць пливе оглядать і небо, і зорі, і землю, і море. (Т.Шевченко.) О думи мої! О славо злая! За тебе марно я в чужому краї мучуся... але не каюсь. (Т.Шевченко.) Хоч їж, хоч дивися, а щоб ціле було і неголодний був! (Народна творчість)
6. Мішаний	Сурядних сполучників та інтонації	І так повзла зима, заметільна, сніжна, морозна і чарівна. (М.Рильський)

Додаток Г. Таблиця.